

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

Кафедра педагогіки і психології початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ  
ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**Магістерська робота**

студентки 61М2-ПО  
ННІ Педагогіки і психології  
денної форми навчання  
напряму підготовки 01 Освіта/Педагогіка  
спеціальності 013 Початкова освіта  
освітньої програми Початкова освіта

**Анни ГЛУМОВОЇ**

Керівник: доктор педагогічних наук,  
професор **Людмила БІРЮК**

Національна шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів \_\_\_\_\_ Оцінка ECTS \_\_\_\_\_

Члени комісії: \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. Теоретичне обґрунтування проблеми формування soft skills у молодших школярів засобами інноваційних технологій .....</b>	<b>6</b>
1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження та особливості розвитку «soft skills» у молодших школярів .....	6
1.2. Використання інноваційних технологій в освітньому процесі НУШ.....	17
1.3. Модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій.....	28
Висновки до розділу 1.....	34
<b>РОЗДІЛ 2. Експериментальна перевірка ефективності моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій.....</b>	<b>37</b>
2.1. Методика організації наукового дослідження.....	37
2.2. Упровадження моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій .....	47
2.3. Порівняльний аналіз результатів наукового дослідження .....	54
Висновки до розділу 2.....	60
<b>ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....</b>	<b>62</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>	<b>67</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>74</b>

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Сучасний етап суспільного розвитку характеризується динамічними інноваційними процесами, змінюється погляд на формування сукупності здібностей та навичок фахівця XXI століття. Серед ключових навичок роботодавцями та майбутніми фахівцями розглядаються не когнітивні, а м'які навички, які не зможуть замінити, за умов глобальної інформаційної цифровізації, ніякі розумні роботи і тому їх затребуваність гостроактуалізується. Так, у 2016 році на Всесвітньому Економічному Форумі в Давосі в звіті «*The Future of Jobs*» був названий перелік універсальних умінь («soft skills»), що будуть найбільш затребувані на ринку праці в найближчі 20- 30 років і стануть основою для формування професіонала третього покоління. Останні дослідження ринку праці показують, що інтерес роботодавців до «soft skills» посилюється, 93% підприємців з 16 європейських країн вважають їх однаково важливими, так само як і професійні знання та вміння. Саме тому виникає необхідність починати їх формувати під час шкільного навчання, а саме з початкових класів Нової української школи.

*Аналіз останніх досліджень і публікацій* показали, що теоретичні основи сутності поняття «soft skills» розглядали науковці Є. Гайдученко, О. Сосницька та ін.; методи організації формування та розвитку означених навичок досліджували А. Склярянко та ін.; технології розвитку soft skills у позанавчальній діяльності розривали дослідники А. Далібожко, М. Мазниченко та ін. Отже, можемо стверджувати, що теорія та методологія розвитку «soft skills» є одним з актуальних напрямів наукових пошуків педагогів сучасності. Проте технології розвитку означених навичок у процесі навчання учнів початкових класів в сучасній педагогіці досліджено недостатньо.

Пошук можливих шляхів вирішення зазначеної проблеми зумовив вибір теми магістерської роботи: **«Формування «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій».**

**Мета дослідження.** Мета роботи полягає розробці, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці ефективності моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження та з'ясувати особливості розвитку «soft skills» молодших школярів.
2. Дослідити можливості використання інноваційних технологій в освітньому процесі НУШ.
3. Розробити та теоретично обґрунтувати модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій.
4. Експериментально перевірити ефективність моделі розвитку «soft skills» здобувачів початкової освіти засобами інноваційних технологій.

**Об'єкт дослідження** – розвиток «soft skills» молодші школярі.

**Предмет дослідження** – модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій.

**Матеріали та методи дослідження:** *теоретичні* аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури з досліджуваної проблеми, проектування результатів і процесів їх досягнення на різних етапах пошукової роботи; *емпіричні* методи збору інформації: бесіди, анкетування, вивчення педагогічної документації, педагогічний експеримент для перевірки ефективності впровадження розробленої моделі; *методи математичної статистики* ранжування, математична і статистична обробка отриманих упродовж дослідження результатів педагогічного експерименту.

**Наукова новизна одержаних результатів** дослідження полягає в тому, що *вперше* розроблено, теоретично обґрунтовано, впроваджено

та експериментально перевірено модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій *уточнено* перелік «soft skills» молодших школярів; *досліджено* можливості використання інноваційних технологій для розвитку «soft skills» молодших школярів.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у впровадженні в освітній процес Низівського ліцею Садівської сільської ради Сумського району Сумської області моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій. Основні положення та результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі початкової школи, а також у процесі написання курсових та магістерських робіт.

**Структура та обсяг роботи.** Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел (66 найменувань), додатків та містить 10 рисунків і 6 таблиць. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 89 сторінок. Основний текст дослідження викладено на 66 сторінках.

## РОЗДІЛ 1

### Теоретичне обґрунтування проблеми формування soft skills у молодших школярів засобами інноваційних технологій

#### 1.1. Дефінітивна характеристика поняттєвого апарату дослідження особливості розвитку «soft skills» у молодших школярів.

Відповідно до фокусу цього дослідження розглянемо основні дефініції таких понять: «технологія», «педагогічна технологія», «інноваційна технологія», «soft skills», «soft skills» у молодших школярів»

Поняття «технології» нерозривно пов'язано з тим, що у ХХ столітті людство вступило у технологічний етап свого розвитку. Людина – дослідник, систематизатор і творець нового, навчився впливати на природні процеси. Використовуючи різні технологічні засоби, людина почала активно створювати штучний світ, своє предметне буття. З цього почався розвиток технологічної культури.

Доречно навести думку науковців (О. Співаковського й ін.), які визначають технологічну культура як свого роду ставлення до навколишнього світу, що засноване на перетворенні та поліпшенні, а також вдосконаленні навколишнього середовища. Відповідно для сучасної технологічної культури базовим поняттям є «технологія». Саме слово «технологія» походить від давньогрецького *techne* – що перекладається як мистецтво, майстерність, уміння, а також *logos* – вчення, наука. Отже, технологію, з одного боку, можна розглядати як науку, з другого боку – як практичну діяльність певної особистості [33].

М. Ігнатенко [16] поняття «технологія» визначає як сукупність методів обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу чи напівфабрикату, здійснюваних у процесі виробництва.

У розмовній мові термін технологія часто замінюють англomовним поєднанням слів Know How (ноу-хау), що перекладається – знати, як (робити) [37]. Отже, спираючись на наведені визначення, можна дійти висновку, що під технологією визначається « сукупність методів, процесів і матеріалів, способи взаємодії людини, знарядь та предметів праці».

Спираючись на дефініції поняття «технологія» та наукові доробки Г.Коберник [17], визначимо поняття «педагогічна технологія» як заздалегідь спроектований освітній процес, що гарантує досягнення чітко поставленої мети.

У публікаціях І. Дичківської [11] поняття педагогічної технології представлено у трьох сферах:

1) науковій – розглядається як галузь або частина педагогічної науки, що вивчає та розробляє цілі, зміст та методи навчання та проектує педагогічні процеси;

2) процесуально-описовій як опис (алгоритм) процесу, завдання сукупності цілей, змісту, методів та засобів для досягнення запланованих результатів навчання;

3) процесуально-дієвій як здійснення технологічного (педагогічного), функціонування всіх особистісних, інструментальних та методологічних педагогічних засобів.

Слід зазначити, що оскільки освітній процес будується на певній системі принципів, то педагогічна технологія може розглядатися як сукупність зовнішніх і внутрішніх дій, спрямованих на послідовне здійснення цих принципів у їхньому об'єктивному взаємозв'язку, де цілком виявляється особистість педагога [43].

Визначення сутності педагогічної технології дозволяє виділити основні критерії технологічності освітнього процесу:

1. Системність – передбачає, що елементи технології перебувають у взаємозв'язку один з одним, де кожен виконує свою функцію для рішення

певної задачі. Саме ці взаємозв'язки та наявність усіх необхідних елементів дозволяють технології забезпечувати досягнення необхідного результату.

2. Науковість – вимагає, щоб технологічний процес мав у своїй основі певну концепцію, спирався на синтез досягнень науки та практики, дозволяв вирішувати актуальні освітні та соціальні завдання, проблеми.

3. Структурованість – передбачає наявність чіткого алгоритму, логічної послідовності досягнення мети. При цьому педагог повинен розуміти, які кроки, етапи є найважливішими, які між ними взаємозв'язки та наступність. Необхідна варіативність та гнучкість алгоритму, тобто можливість зміни послідовності кроків залежно від умов здійснення технології.

4. Керованість – означає: а) можливість діагностики проміжних та підсумкових результатів; б) можливість прогнозування результатів залежно від умов; в) оптимальність витрачених зусиль при досягненні результату; г) можливість використання технології будь-яким підготовленим фахівцем (тобто це не особисте мистецтво педагога). Найголовніше – це гарантія отримання запланованого результату [25].

Отже, можемо дійти висновку, що педагогічна технологія – це спеціальний набір форм, методів, способів, прийомів навчання та виховних засобів, що системно використовуються в освітньому процесі на основі декларованих психолого-педагогічних установок, що призводить завжди до досягнення прогнозованого освітнього результату з допустимою нормою відхилення.

Зазначимо, що використання педагогічних технологій в освітньому процесі дозволяє вчителям реалізувати власні педагогічні ідеї, а учням дає можливість самостійно вибирати освітню траєкторію – послідовність і темп вивчення тем, систему тренувальних завдань і задач, способи контролю знань. Так реалізується найважливіша вимога сучасної освіти – вироблення в суб'єктивосвітнього процесу індивідуального стилю діяльності, культури самовизначення, відбувається їхній особистісний розвиток.

Як наголошував В. Сухомлинський [44], учитель має «запалити в душі молодшого покоління вогник допитливості, любов до знань». Ключем до вирішення цього непростого завдання видатний педагог вбачав творчий процес викладача: «Лише творчий вчитель може бути джерелом успіху своїх вихованців» [44]. Тому необхідно перебувати в постійному пошуку нових форм, прийомів, засобів, технологій навчання, інтегрувати професійний досвід, тобто створювати нові інноваційні продукти, що в подальшому впроваджуватимуть освітні процеси.

Дослідники зазначають, що методи, які використовуються вчителями початкових класів в освітньому процесі, характеризуються одноманітністю й переважно зводяться до дидактичних ігор, інсценізації діалогів та групової роботи [35]. Проте сьогодні, враховуючи технічний прогрес, психологічні особливості нових поколінь та зміну соціальних вимог до якості організації освітнього процесу, неможливо навчати лише традиційними методами.

Під інноваціями в широкому змісті розуміється використання нововведень у вигляді нових технологій, видів продукції і послуг, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного, адміністративного або іншого характеру [34].

Термін «інновація» походить від латинського «novatio», що означає «оновлення» (або «зміна»), та приставки «in», яка перекладається з латинської як «в напрямку», якщо перекладати дослівно «Innovatio» – «в напрямку змін». Саме поняття інновації вперше з'явилося в наукових дослідженнях XIX ст. Нове життя поняття «інновація» отримало на початку XX ст. у наукових працях австрійського та американського економіста Й. Шумпетера внаслідок аналізу «інноваційних комбінацій», змін у розвитку економічних систем [49].

Цінним для нас є визначення надане Л. Колесник [20], яка під інновацією розуміє не всяке нововведення або нововведення, а тільки таке, що серйозно підвищує ефективність діючої системи. Отже, інновація – це, з одного боку, процес реалізації, з другого – це діяльність із запровадження нового у певну соціальну діяльність.

В Україні на початку 90-х років ХХ ст. взято курс на розвиток інновацій [50]. Період часу від зародження нової ідеї, створення і поширення нововведення і до його використання прийнято називати життєвим циклом інновації. З урахуванням послідовності проведення робіт життєвий цикл інновації розглядається як інноваційний процес.

Доречним буде навести думку І. Дичківської [10], яка відзначає, що інновація в освіті – це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем; процес оновлення чи вдосконалення теорії й практики освіти, що оптимізує досягнення її мети.

Основною метою інноваційних технологій є забезпечення постійного включення учня до освітнього процесу і забезпечення реалізації сучасних виховних і розвивальних вимог.

Наступним за логікою дослідження розглянемо сутність поняття «soft skills». Термін «soft skills» є одним з трендів світу, що динамічно змінюється. Однак, незважаючи на популярність, універсального його розуміння поки що не існує.

У перекладі з англійської «soft skills» позначають «м'які» навички, або «гнучкі» навички. Користуючись дефініцією наданою Оксфордським словником можемо зазначити, що «м'які» навички – це «особистісні якості, що дозволяють ефективно і гармонійно взаємодіяти з іншими людьми» [59], наприклад, здійснювати продуктивну комунікацію. Водночас змістовна сторона поняття потребує інтегративного розуміння середовища та особистісного ресурсу.

Натомість А. Павленко надає таке значення наскрізним умінням (*англ. «soft skills»*) – «комплекс неспеціалізованих, важливих універсальних навичок, що відповідають за успішну участь у продуктивній діяльності, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною предметною галуззю» [6].

Проблемою розвитку «м'яких» навичок у різний час займалися багато вчених [4; 6; 12; 18; 24; 26; 42; 46; 60; 61; 65 та ін.], які по-різному розглядали

та визначали поняття «soft skills», що можна пояснити особливостями сприйняття та сферою наукових інтересів кожного з них.

Слід зазначити, що всі існуючі визначення поняття частково взаємопов'язані та взаємозалежні, а деякі з них тісно переплітаються один з одним. Так, О. Коваль під «soft skills» розуміє як «людські якості, без яких навіть найкращий професіонал не зможе досягти якісного результату...» [18].

Цінним для нашого дослідження є науковий доробок О. Біляковської [4], яка розглядає розвиток «soft skills» в рамках компетентнісного підходу й акцентує увагу на тому, що компетенції, що мають сформуватися в особистості, – це «додаткова (допоміжна) мова спілкування замовника з освітнім закладом, що відповідає за підготовку фахівців з якостями, заданими (описаними)» замовником (державою) за допомогою компетенцій», маючи на увазі під цими якостями і певний набір наскрізних здатностей.

Доречним у межах дослідження є визначення надане Т. Смагіною [42], яка під «soft skills» розуміє навички, що дозволяють знаходити спільну мову з іншими людьми, налагоджувати та підтримувати з ними зв'язки, вміти доносити власні думки. Іншими словами, «soft skills» – це навички ефективних комунікаторів і лідерів, необхідні як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності.

На думку М. Роблеса [64], «soft skills» – навички, набуті завдяки додатковій освіті та особистому життєвому досвіду для використання власного розвитку у професійній діяльності. Т. Кожушкіна [19] досліджує психологічну складову «soft skills» і відносить їх «до соціальних навичок: вміння переконувати, знаходити підхід до людей, бути лідером, здійснювати міжособистісне спілкування, вести переговори процесів, працювати в команді, реалізовувати особистісний розвиток, управляти часом, бути ерудованим, креативним тощо».

Подібність у змісті поняття ми відзначаємо у дослідженнях Н. Длугунович [12], який також визначає «soft skills» як соціальні навички, що дають змогу встановлювати взаємодію з різними віковими категоріями людей.

Для І. Ткачук, Н. Сосновенко «soft skills» – це комунікативні та управлінські таланти, що, на думку авторів, включають «уміння переконувати, лідирувати, керувати, робити презентації, знаходити потрібний підхід до людей, здатність вирішувати конфліктні ситуації, володіти ораторським мистецтвом» [46]. Іншими словами, під цими талантами вони розуміють не якості та навички притаманні певним професіям, а ті, що можна визначити як загальнолюдські.

У свою чергу, А. Бергланд, Ф. Хейнтс під «soft skills» розуміють уніфіковані навички та особистісні якості, що сприяють підвищенню ефективності роботи та взаємодії з оточуючими людьми, відносячи до цих навичок «управління особистим розвитком, уміння надати першу допомогу, грамотно керувати власним часом, переконувати, навик ведення переговорів, лідерство тощо» [58].

Я. Кателлі розглядає «soft skills» як «соціально-психологічні навички: комунікативні, лідерські, командні, публічні та інші» [62]. Науковець вважає, що ці навички можуть бути корисними «у більшості життєвих ситуацій» і пов'язані із взаємодією людей один з одним.

У свою чергу, Дж. Хекмен та Т. Крауз для опису «soft skills» використовують концепцію емоційного інтелекту, що визначається «здатністю людини правильно зчитувати зовнішні умови, вловлювати те, чого потребують інші люди, знати їх сильні і слабкі сторони, не піддаватися негативу і бути привабливим для інших» [63].

Зазначимо, що гнучкі навички, на відміну від базових у традиційному розумінні, не залежать від специфіки конкретної діяльності, тісно пов'язані з особистісними якостями та установками (відповідальність, дисципліна, саморозвиток тощо), а також соціальними навичками (комунікація, зокрема, вміння слухати; робота в команді, емоційний інтелект тощо) та менеджерськими здібностями (управління часом, лідерство, вирішення проблем, критичне мислення).

Отже, підсумовуючи все вищезазначене під поняттям «soft skills» здобувачів початкової ланки освіти» будемо розуміти комплекс особистісних навичок, що відповідають за успішну участь в освітньому процесі, високу продуктивність і є

наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною предметною галуззю чи видом отриманих знань.

До «soft skills» учнів початкових класів можна віднести такі:

- 1) *комунікативні навички* (здатність до ділового співробітництва, готовність працювати спільно з іншими людьми, терпимість до чужої думки, а також навички комунікативної взаємодії);
- 2) *креативність* (здатність до створення продуктів, що відрізняються новизною, оригінальністю, унікальністю);
- 3) *аналітичне мислення* (здатність до використання логіки під час аналізу інформації та прийняття рішень);
- 4) *критичне мислення* (здатність ставити під сумнів інформацію, що надходить, включаючи власні переконання);
- 5) *гнучкість* (уміння пристосовуватися, підлаштовуватися, адаптуватися, використовуючи при цьому свої творчі здібності, вміння виходити за рамки шаблонів мислення та поведінки, вміння мислити нестандартно);
- 6) *судження та прийняття рішень* (здатність до ідентифікації альтернатив та вибору серед них, заснований на цінностях та перевагах приймаючого рішення);
- 7) *самоконтроль* (синтез якостей і здібностей, що дозволяють людині ефективно керувати собою у різних видах діяльності та спілкуванні);
- 8) *планування* (здатність оптимально розподілити ресурси задля досягнення поставлених цілей, вміння ставити цілі (завдання) і виконувати дії щодо їх здійснення в майбутньому);
- 9) *адаптивність* (здатність адаптуватися до мінливих обставин);

10) *дослідницькі навички* (синтез операцій щодо здійснення інтелектуальних та емпіричних дій, що становлять дослідницьку діяльність та призводять до нового знання);

11) *міжособистісні навички* (володіння навичками, пов'язаними з обміном інформацією у письмовій та усній формі, вміння слухати, стримуванням емоцій, управління конфліктами, створенням довіри та веденням переговорів);

12) *командна робота* (здатність спілкуватися та налагоджувати конструктивний діалог з будь-яким членом команди);

13) *навички роботи в інформаційному середовищі* – цифрове середовище «Інтернет» (уміння знаходити потрібну інформацію у цифровому середовищі «Інтернет»).

Зважаючи на вищезазначене, скористаємося науковими доробками С. Наход, який виділяє такі загальні правила розвитку «soft skills» здобувачів початкової ланки освіти [26]:

1) необхідно розглядати самонавчання та саморозвиток як безперервний процес, пов'язаний з отриманням нового досвіду, знайомством з професіоналами, виконанням нових складних завдань, використанням нових інструментів у житті;

2) необхідно навчитися ефективно планувати та впорядковувати власний розвиток;

3) підхід до власного розвитку має бути комплексний, полягає у використанні різних форматів розвитку та навчання;

4) слід ставитися до навколишньої інформації з цікавістю: вивчати навколишні процеси, цікавитися досягненнями в галузях, що цікавлять учнів початкових класів;

5) необхідно розвивати «soft skills» поступово: обирати саме ті напрями, які допоможуть досягти успіху у навчанні;

6) щодня слід читати літературу та інформаційні ресурси, постійно нарощуючи рівень знань;

7) важливо працювати зі зворотним зв'язком (реакцію інших на певні дії чи бездіяльність), визначати її цінність;

8) необхідно максимально використовувати можливості організацій альтернативної освіти: відвідувати всі корисні та цікаві заходи: майстер-класи, тренінги, позакласні гуртки та секції. Заздалегідь визначати їхню якість та рівень спікерів.

Дотримуючись запропонованих правил, можливо розробити індивідуальну програму досягнення пріоритетних цілей розвитку «soft skills» здобувачів початкової ланки освіти.

Наведемо алгоритм роботи з даною програмою. Для її реалізації необхідно виконати кілька кроків:

1) чітко та зрозуміло поставити мету та спланувати освітній процес (відбувається у співпраці з батьками та вчителем початкових класів);

2) прийняти відповідальність за власний розвиток. Не перекладати відповідальність на однолітків та вчителів;

3) скласти особистісний план розвитку на три місяці, півроку, рік. У плані необхідно визначити три найважливіші аспекти: у чому буде розвиток – цілі (для цього потрібно проаналізувати всі бар'єри на шляху до життєвих бажань); «soft skills», які потрібно розвивати; визначити інструменти розвитку «soft skills».

Коли цілі будуть сформульовані, необхідно поставити питання:

«Чи конкретна моя мета? Чи розумію я, в чому вона виражається?», «Як я зрозумію, чи досяг я мети? Як я вимірю результат?», «Як дійсно її досягти у зазначені терміни?», «Чи дійсно досягнення саме цієї мети мені потрібно?», «Коли я хочу отримати результат? (Рік, місяць, день)».

Обов'язковим є встановлення чітких часових меж для виконання всіх поставлених завдань та виділення точок проміжного самоконтролю.

Також, слід зазначити, що процес освоєння нових навичок повинен бути побудований так, щоб була можливість відпрацювати кожен з навичок. Не слід переходити до наступного елемента, доки попередній освоєний недостатньо.

Спираючись на вищезазначене, можемо визначити умови розвитку «soft skills» здобувачів початкової ланки освіти:

1) поділяти завдання на досяжні етапи (великі проекти і завдання завжди можна розділити на етапи та під етапи);

2) цілі мають бути досяжні, тобто при кожній комунікації (коротка зустріч або стратегічна презентація) має бути чітко сформульована мета;

3) підбиття підсумків. Необхідна умова якісного формування та розвитку особистості, оскільки у будь-яких навичок є кількісні та якісні показники. Їх необхідно визначати заздалегідь і зрозуміти спосіб оцінки. Зворотний зв'язок допоможе розвиватися і не повторювати помилки [55];

4) вироблення звички (слід формувати в собі звички, що не дратуватимуть оточуючих і допоможуть створити безпечну психологічну зону, мінімізувати стрес і почуватися комфортно у соціальній площині життєдіяльності);

5) Розвиток ерудиції. За допомогою літератури, музики та освітніх фільмів підвищується загальна ерудиція здобувача початкової ланки освіти (складні образні твори формують нейронні зв'язки в мозку та розвивають його, у свою чергу, це допомагає розвинути образне мислення та якісне грамотне мовлення).

Слухаючи класичні твори, учень вчиться довго утримувати увагу, зіставляти те, що звучало 10 хвилин тому і зараз звучить, робити нелінійні висновки. Також аналізуючи переживання героїв художньої літератури, здобувач початкової ланки освіти може виховати у собі емпатію, здатність прийняти думку іншої особистості. Зі складних творів можна черпати безліч прикладів досвіду, спілкування і ситуацій. Таким чином, реалізуючи запропоновані умови, можна освоїти будь-яку навичку, що дійсно потрібна. Найважче при реалізації умов це правильний вибір засобів розвитку «soft

skills», оскільки вони мають задовольняти вимоги багатокритеріальності. Так, наприклад, відповідати індивідуальним особливостям здобувачів початкової ланки освіти, мотивувати їх до розвитку, бути досяжними та зрозумілими для застосування в освітньому процесі, здатними видозмінюватися (диференціюватися за складністю) відповідно до розвитку учня, тощо.

Тому за логікою цього дослідження далі розглянемо можливості використання інноваційних технологій у початковій ланці освіти.

## **1.2. Використання інноваційних технологій в освітньому процесі НУШ**

Згідно із Концепцією Нової української школи (НУШ) [22] актуальними інноваційними педагогічними технологіями в освітньому процесі учнів початкових класів є:

- інформаційно-комунікаційна технологія;
- технології розвитку критичного мислення;
- проєктні технології;
- здоров'язберігальні технології;
- технології проблемного навчання;
- ігрові технології;
- кейс-технології;
- технології створення предметно-розвивального середовища;
- технології навчання у співпраці;
- технології дослідницької діяльності.

Розглянемо кожну з них окремо з огляду на їх можливості та ефективність при впровадженні в освітній процес початкової школи.

*Інформаційно-комунікаційна технологія.* Інформатизація початкової школи відіграє важливу роль для досягнення сучасної якості освіти та формування інформаційної культури учня ХХІ ст. Це обумовлює цілі

використання ІКТ, якими визначено необхідність: підвищити мотивацію навчання; підвищити ефективність процесу навчання; сприяти активізації пізнавальної активності учнів; удосконалювати методики проведення уроків загалом, та інтегрованих зокрема; своєчасно відстежувати результати навчання та виховання; планувати та систематизувати свою роботу; використовувати, як засіб самоосвіти; якісно та швидко реалізувати освітній процес [29].

Одним із завдань початкової школи необхідність ознайомлення учнів із основними властивостями інформації, формування їх умінь з метою організації та планування діяльності, зокрема освітньої, під час вирішення поставлених завдань; дати початкове уявлення про комп'ютер, сучасне інформаційне суспільство, сучасні інформаційні технології [9].

У свою чергу, М. Ігнатенко [16] зазначає, що використання різних форм ІКТ сприяє поглибленню знань учнів, створює оптимальні умови засвоєння знань у системі міжпредметних зв'язків. Робота з означених технологій сприяє підвищенню пізнавального інтересу до предметів; сприяє зростанню успішності учнів; формує навички самостійної діяльності; сприяє створенню ситуації успіху для кожного учня.

Особливістю ІКТ є їх особистісна орієнтованість на конкретного здобувача початкової ланки освіти. Учень бере стільки, скільки може засвоїти, працює в темпі і з тими навантаженнями, що є оптимальними для нього.

Підсумовуючи все вищезазначене можемо стверджувати, що технологія полягає у необмеженому збагаченні змісту освіти, використанні інтегрованих курсів, доступу до Інтернету, інтерактивних методів навчання, дистанційної взаємодії. ІКТ відносяться до інноваційних технологій, що розвиваються, і повинні ширше впроваджуватися в освітній процес. Зазначимо, що вони не лише збагачують учня новими знаннями та сприяють покращенню вмінь, а й впливають на розвиток креативності, аналітичного мислення, самоконтролю, плануванню навчальної роботи в інформаційному середовищі, що входять до переліку необхідних м'яких навичок учнів початкових класів (див. п. 1.1).

Розглянемо *технологію розвитку критичного мислення* як таку, що спрямована не лише безпосередньо на формування і розвиток гнучкого уміння – критичне мислення, а на формування низки інших вище зазначених умінь.

З огляду на вікові особливості учнів початкових класів можна виділити такі цілі та завдання технології розвитку критичного мислення. Ціль технології: формування нового стилю мислення, для якого характерні відкритість, гнучкість, усвідомлення внутрішньої багатозначності позиції та точок зору, альтернативності прийняти рішень у безпосередньому взаємозв'язку із розвитком таких базових якостей особистості, як критичне мислення, рефлексивність, комунікативність, креативність, мобільність, самостійність, толерантність, відповідальність за власний вибір та результати власної діяльності [2].

Відповідно до вищезазначеного завданнями технології є надати учням початкових класів уміння виділяти причинно-наслідкові зв'язки; розглядати нові ідеї та знання в контексті вже існуючих; відкидати непотрібну неправильну інформацію; розуміти, як різні частини інформації пов'язані між собою; виділяти помилки у міркуваннях; робити висновок про те, чиї конкретно ціннісні орієнтації, інтереси, ідейні установки відображають сутність інформації; уникати категоричності у твердженнях; бути чесним у власних міркуваннях; визначати хибні стереотипи, що ведуть до неправильних висновків; виявляти упереджені ставлення, думку та судження; ставити під сумнів логічну непослідовність усного або письмового мовлення; відокремлювати головне від несуттєвого в тексті чи мові та вміти акцентувати увагу на першому.

Доречно навести думку А. Кроуфорда та В. Саул [23], які зазначають, що технологія розвитку критичного мислення є цілісною системою, що формує навички роботи з інформацією через читання та письмо. Вона є сукупністю різноманітних прийомів, вкладених у те, щоб спочатку зацікавити здобувачів початкової ланки освіти (пробудити у них дослідницьку, творчу активність), потім надати їм умови осмислення матеріалу і, нарешті, допомогти узагальнити набуті знання.

Таким чином, основний акцент у освітній діяльності припадає на активний розвиток мислення учнів, а не на механічне запам'ятовування матеріалу. Ця технологія розрахована не на запам'ятовування матеріалу, а на постановку проблеми та пошук її вирішення. За таких умов поряд з розвитком мислення, ці технологія сприяє розвитку креативності, комунікативних навичок, формуванню суджень, прийняттю рішень тощо, що також є базовими для «soft skills» у молодших школярів.

Щодо *технології проектної діяльності*, то доречним буде навести думку Т. Годованюк [7], яка зазначає, що метод проєктів – це система навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють вирішити ту чи іншу проблему внаслідок самостійних чи групових дій учнів. Метод проєктів стимулює потребу учня у самореалізації, самовираженні, у творчій діяльності; реалізує принцип співпраці учнів та вчителів, дозволяє поєднувати групову та індивідуальну роботу.

І. Гейко [5] наголошує, що при організації проектної діяльності здобувач початкової ланки освіти потрапляє у ситуацію вибору, оскільки має самостійно вирішити як досягти поставлених завдань проєкту, з ким працювати у групі тощо. А «поставити школяра у ситуацію вибору надзвичайно важливо для його особистісного розвитку, оскільки там, де є свідомий вибір, формується відповідальність, народжується інтерес».

Якщо розглядати метод проєктів як педагогічну інноваційну технологію, то вона передбачає взаємодію проблемних, дослідних, пошукових, творчих завдань.

У процесі проектної діяльності відбувається отримання учнем початкових класів власного знання, а не переданих учителем абстрактних наукових фактів. Учень потрапляє у таку ситуацію, де він не лише набуває теоретичних знань, а й має пояснити яким чином він отримав цей результат. У цій ситуації розвивається творча активність, пізнавальні навички, уміння конструювати самостійно отриманими знаннями та уміннями [8].

Проектну діяльність здобувачів початкової ланки освіти можна розглядати як багаторівневе завдання, що вимагає застосування предметних умінь. Тим самим, проектна діяльність втілює у собі пріоритетні тенденції сучасної освіти до інтеграції змісту навчання.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можемо стверджувати, що під технологією проектної діяльності розуміється сукупність навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій за певним планом для вирішення пошукових, дослідницьких, практичних завдань з обов'язковою презентацією отриманих результатів. Проектні технології для своєї ефективної реалізації передбачають залучення майже всіх «soft skills», що визначені як необхідні для здобувачів початкової освіти.

У контексті дослідження, зазначимо, що на сьогодні, зважаючи на реалії життя (вірусні захворювання, пандемія ковід тощо) одними із актуальних є *здоров'язберігальні технології*. Метою здоров'язберігальних технологій є забезпечення здобувача початкової ланки освіти можливістю збереження здоров'я, формування у нього необхідних знань, умінь, навичок здорового способу життя.

Здоров'язберігальні педагогічні технології включають всі аспекти впливу педагога на здоров'я вихованців на різних рівнях – інформаційному, психологічному, біоенергетичному. За цих умов головним завданням вчителя стає необхідність обґрунтовано довести здобувачам початкової ланки освіти важливість дбайливого ставлення до самого себе [30].

Слід зазначити, що ця технологія не має конкретних алгоритмів реалізації, її зміст та ефективність залежить від методів та засобів обраних вчителем початкових класів для впливу на учнів, що само по собі і залучає гнучкі навички опосередковано розвиваючи їх.

Розглядаючи особливості технології проблемного навчання цінним буде навести думку Г. Сиротинко [38], яка зазначає, що проблемне навчання – система методів та засобів навчання, основою якого виступає моделювання

реального творчого процесу за рахунок створення проблемної ситуації та управління пошуком вирішення проблеми. Засвоєння нових знань відбувається природно як самостійне відкриття їх учнями з допомогою вчителя. Проблемне навчання передбачає також організований вчителем спосіб активної взаємодії суб'єкта з проблемно поставленим змістом навчання, в ході якого він долучається до об'єктивних протиріч наукового знання та способів їх вирішення, навчається мислити, творчо засвоювати знання [21].

Першочерговими цілями проблемного навчання з огляду на вимоги НУШ є: засвоєння учнями знань, умінь, здобутих у ході активного пошуку та самостійного вирішення проблем (доведено, що ці знання, вміння міцніші, ніж при традиційному навчанні); виховання активної творчої особистості учня, що вміє бачити, ставити та вирішувати нестандартні проблеми; розвиток проблемного мислення [15].

У відповідності до визначених цілей, проблемне навчання доцільно застосовувати: коли зміст навчального матеріалу містить причинно-наслідкові зв'язки та залежності й спрямований на формування понять, законів та теорій; за умов, що учні початкових класів підготовлені до проблемного вивчення теми та вирішують завдання на розвиток самостійності мислення, формування дослідницьких умінь, творчого підходу до справи тощо; коли в учителя є час для проблемного вивчення теми.

Застосування технології проблемного навчання практично дозволяє формувати в здобувачів початкової ланки освіти здібностей самостійно мислити, добувати і застосовувати знання в освітньому процесі, що є в переліку основних «soft skills».

З використанням під час уроків проблемних ситуацій істотно змінюється роль вчителя у процесі. Він осмислено йде на творчу співпрацю зі школярами при виконанні навчальних завдань, що передбачає спільне обговорення різних підходів до вирішення, боротьбу думок, зіткнення поглядів. Учитель та здобувачі початкової ланки освіти стають рівноправними учасниками спільної навчальної діяльності [37].

Проблемне навчання забезпечує міцніше засвоєння знань; розвиває аналітичне мислення, робить навчальну діяльність учнів привабливішою, заснованою на постійних труднощах; воно орієнтує комплексне використання знань. Важливо й те, що вирішення проблем під час уроків, привчає учнів думати, шукати рішення, що є одним із засобів формування мислення.

При проблемному навчанні учні стають активними учасниками процесу пошуку рішення, а не просто заучують етапи одержання результату. У початковій школі проблемні ситуації можна використовувати на всіх предметах, різних етапах уроку: при поясненні, закріпленні, контролі тощо. Це дає необмежені можливості для розвитку «soft skills» у молодших школярів.

Досліджуючи особливості *ігрової технології* у молодших школярів скористаємося науковими доробками І. Дичківської [11], Н. Пархоменко [32] та Г. Сиротинко [38] які доходять висновку, що ці технології включають велику групу методів та прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. Гра – це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, в якому складається та вдосконалюється самоврядування поведінкою [32].

Ігрові завдання розвивають в учнів початкових класів винахідливість та кмітливість. Реалізація ігрової діяльності передбачає опанування вміннями побудувати висловлювання, судження, висновки, вимагають не тільки розумових, а й вольових зусиль – організованості, витримки, вміння дотримуватись правил гри, підпорядковувати власні інтереси інтересам групи, колективу.

Не можна оминати і той факт, що у практиці використання дидактичних ігор в освітньому процесі початкової школи найбільш поширена помилка – підміна самої гри навчальними вправами. Ігрові елементи дозволяють «сховати» від учнів дидактичну задачу і, таким чином, полегшити для них процес набуття знань [37]. Ці елементи входять до структури гри. Умовою підвищення результативності дидактичних ігор та цікавих завдань

є планомірність їх проведення: вони повинні використовуватися не на окремих уроках або позаурочних заняттях, а у всій системі роботи зі школярами.

Доречною є думка О. Савченко [36], яка зазначає, що працюючи з молодшими школярами, слід бути дуже обережним у дозуванні ігрового матеріалу. Необхідно звернути увагу на те, що недооцінка або переоцінка гри негативно позначається на освітньому процесі. Недостатнє використання гри знижує активність учнів, послаблює інтерес до пропонованої інформації. Якщо ж допущено передозування гри, учні важко переключаються на навчання у неігрових умовах. При доборі ігор важливо враховувати наочно-дієвий тип мислення молодших школярів. Необхідно також пам'ятати і про те, що ігри повинні сприяти повноцінному всебічному розвитку психіки здобувачів початкової ланки освіти, їх пізнавальних здібностей, мови, досвіду спілкування з однолітками та дорослими. Гра повинна допомагати опановувати вміння аналізувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати. У процесі проведення ігор інтелектуальна діяльність учня повинна бути пов'язана з його діями, відношенням до навколишніх предметів. Ігрова діяльність у процесі навчання має будуватися відповідно до закономірностей навчання: «Чим більша та різнобічна інтенсивність діяльності учнів з предметом засвоєння, тим вищою є якість засвоєння знання на творчому рівні» [11]. Отже, можемо дійти висновку, що застосування ігрових технологій сприяє розвитку здобувачів початкової освіти та дозволяє удосконалити навички «soft skills».

Ефективною для застосування в початковій школі є інтерактивна *Кейс-технологія*, що спрямована на формування знань, умінь і особистісних якостей учнів початкових класів, що саме складають основи «soft skills». Сутність кейс-технології полягає в такому: для організації навчання використовуються описи конкретних ситуацій (від англійської «case» – випадок). Учням пропонують осмислити реальну життєву ситуацію, опис якої одночасно відбиває практичну проблему й актуалізує певний комплекс знань, що необхідно засвоїти під час вирішення цієї проблеми. При цьому сама проблема немає однозначних рішень [41].

Мета цієї технології – спільними зусиллями групи учнів проаналізувати ситуацію – *case*, що виникає за конкретних умов, подану інформацію узагальнити та виробити практичне рішення для вирішення пропонованої ситуації. Аналіз педагогічної практики свідчить, що використання даної технології вчителем в освітньому процесі сприятиме формуванню у дітей універсальних навчальних дій, в основному пізнавальних та комунікативних [15].

Узагальнивши результати наукових доробків Л. Даниленко [8], О. Єльнікової [15] можемо стверджувати, що технологія створення предметно-розвивального середовища – це система умов, що забезпечують всю повноту розвитку діяльності здобувача початкової ланки освіти; включаючи в себе, об'єкти та матеріали різного функціонального значення; що дозволяє – педагогу вирішувати конкретні освітні завдання, залучаючи учасників у процес пізнання та засвоєння навичок й умінь, забезпечуючи максимальний психологічний комфорт для кожного.

Створюючи предметно-розвивальне середовище, необхідно враховувати необхідність багатofункціональності приміщень; раціональності використання простору; взаємозв'язок кольорового оздоблення та освітлення; доцільність озеленення інтер'єру [8].

Предметно-розвиваюче середовище початкової ланки освіти забезпечує різні види діяльності школяра і стає основою його самостійної активності, що в подальшому буде запорукою вдосконалення «soft skills». З огляду на це головними завданнями цієї технології є формування соціальних зав'язків учнів через інтеграцію до урочної, позаурочної, позашкільної діяльності; створення сприятливих умов для різнобічного розвитку особистості; використання здоров'язберігальних технологій.

Наступною розглянемо особливості використання *технології дослідницької діяльності*. Так, ця технологія організації освітнього процесу дає учням справжні відомості про об'єкти, процеси та явища, що вони досліджують самостійно.

В організації дослідницького навчання можна виділити кілька рівнів. Перший, коли педагог сам ставить проблему і намічає шляхи її вирішення, саме рішення потрібно знайти учневі. Другий, коли педагог ставить проблему, але шляхи та методи її вирішення, а також саме рішення учень має знайти самостійно. Третій (вищий) рівень, коли учні самі ставлять проблему, шукають шляхи її вирішення та знаходять самостійно рішення [50].

Дуже важливо правильно вибрати тему дослідження. Від цього значною мірою залежить результат роботи. Теми, що використовуються в роботі з дітьми початкових класів, можна об'єднати у три основні групи:

- фантастичні (орієнтовані на розробку неіснуючих, фантастичних об'єктів та явищ);
- теоретичні (орієнтовані на роботу з вивчення та узагальнення відомостей, фактів, матеріалів, що є у книгах, фільмах та інших джерелах інформації);
- емпіричні (передбачають проведення власних спостережень, дослідів, експериментів) [45].

На етапах пошуку варіантів вирішення та збору матеріалу, треба допомогти учням знайти всі шляхи, що ведуть до досягнення мети. Виділити загальноприйнятні, загальновідомі та нестандартні, альтернативні. Визначити ефективність кожного способу.

Зазначимо, що дослідницька робота у 1-2 класах проводиться під керівництвом вчителя, у взаємодії з батьками. У 3-4 класах поступово учні починають більше виявляти самостійність у дослідженнях. Від групової, колективної форми дослідження переходять до індивідуальної роботи. У результаті молодші школярі навчаються орієнтуватися в інформаційному просторі, знаходити вихід у проблемній ситуації, набувати навичок реального спілкування [28], що є основною складовою «soft skills» у молодших школярів.

Отже, дослідницька діяльність дитини – це можливість організувати самонавчання, самовиховання учнів, що є актуальним у сучасній школі та житті.

Останньою розглянемо *технологію навчання у співпраці* (командна, групова робота). Співробітництво трактується як ідея спільної діяльності педагога і учнів, суть індивідуального підходу в тому, щоб йти не від навчального предмета, а від особистості до предмета, йти від тих можливостей, які має індивід, застосовувати психолого-педагогічні діагностики особистості [1].

Технологія співробітництва реалізує демократизм, рівність, партнерство у суб'єктних відносинах учителя та здобувача початкової ланки освіти. Вчитель і учні спільно виробляють цілі, зміст заняття, дають оцінки, перебуваючи у стані співробітництва, співтворчості.

Технологія співробітництва має такі класифікаційні характеристики: за рівнем застосування – загально педагогічна технологія; з філософської основи – гуманістична; з орієнтації на особисті структури – всебічно гармонійна; за характером змісту: навчально-виховна, світська, гуманістична, загальноосвітня, проникальна; за типом управління: система малих груп; за підходом до учня: гуманно-особистісна, суб'єкт-суб'єктна; за переважним методом: проблемно-пошукова, творча, діалогічна, ігрова [47].

Ми маємо наголосити на тому, що в навчанні, побудованому на основі технології співробітництва, пряма мета – розвиток інтелектуальних, духовних та фізичних здібностей, інтересів, мотивів, вироблення науково-матеріалістичного світогляду. Змістом уроку у такому навчанні є освоєння способів пізнання, суспільно та особисто значимих перетворень навколишньої дійсності, а не сухе програмне знання матеріалу підручника. Це, у свою чергу, надає можливість формувати в учнів навички комунікацій, здатність формулювати судження й приймати рішення, що також входять до переліку «soft skills» (див. п. 1.1).

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши особливості інноваційних технологій в початковій школі, зазначимо, що за правильного дібрання методів їх реалізації вони здатні впливати на формуванні і розвиток soft skills як у навчальній, так і позанавчальній діяльності. Тож наступним етапом роботи

вважаємо теоретичне обґрунтування та розробку моделі розвитку «soft skills» здобувачів початкової освіти засобами інноваційних технологій.

### **1.3. Модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій**

Моделювання є одним із методів наукового дослідження. Цей метод отримав широке застосування в педагогічній науковій практиці у зв'язку з ускладненням у процесі історичного розвитку педагогічних об'єктів, а також навколишньої дійсності внаслідок невичерпності матерії та форм її взаємодії у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Так, на зміну окремим прийомам та методикам навчання приходять технології, що включають різні прийоми, методи, методики, підпорядковані конкретним цілям. Їхня ефективність може змінюватись залежно від обраних засобів, форм, умов реалізації, а результат застосування регулюватись за рахунок наявності систем оцінки та корекції.

Як було визначено у п. 1.1, педагогічна технологія це складна динамічна система, створення та впровадження якої в освітній процес вимагає спеціальних дій, у тому числі випереджального уявлення про отримані результати. У зв'язку з цим важливим етапом проектування технології є її моделювання, в процесі якого підбираються оптимальні складові в їх взаємодії, що дозволяють досягати запланованих, а не стихійних результатів.

Моделювання це процес створення ієрархії моделей, в якій певна система моделюється в різних аспектах та різними засобами [39]. У науково-педагогічній літературі існує безліч трактувань поняття «модель». У контексті нашого дослідження скористаємося визначенням поняття «модель» наданим В. Штоффом. Згідно із позицією вченого, під моделлю варто розуміти подумки уявлену або матеріально реалізовану систему, що,

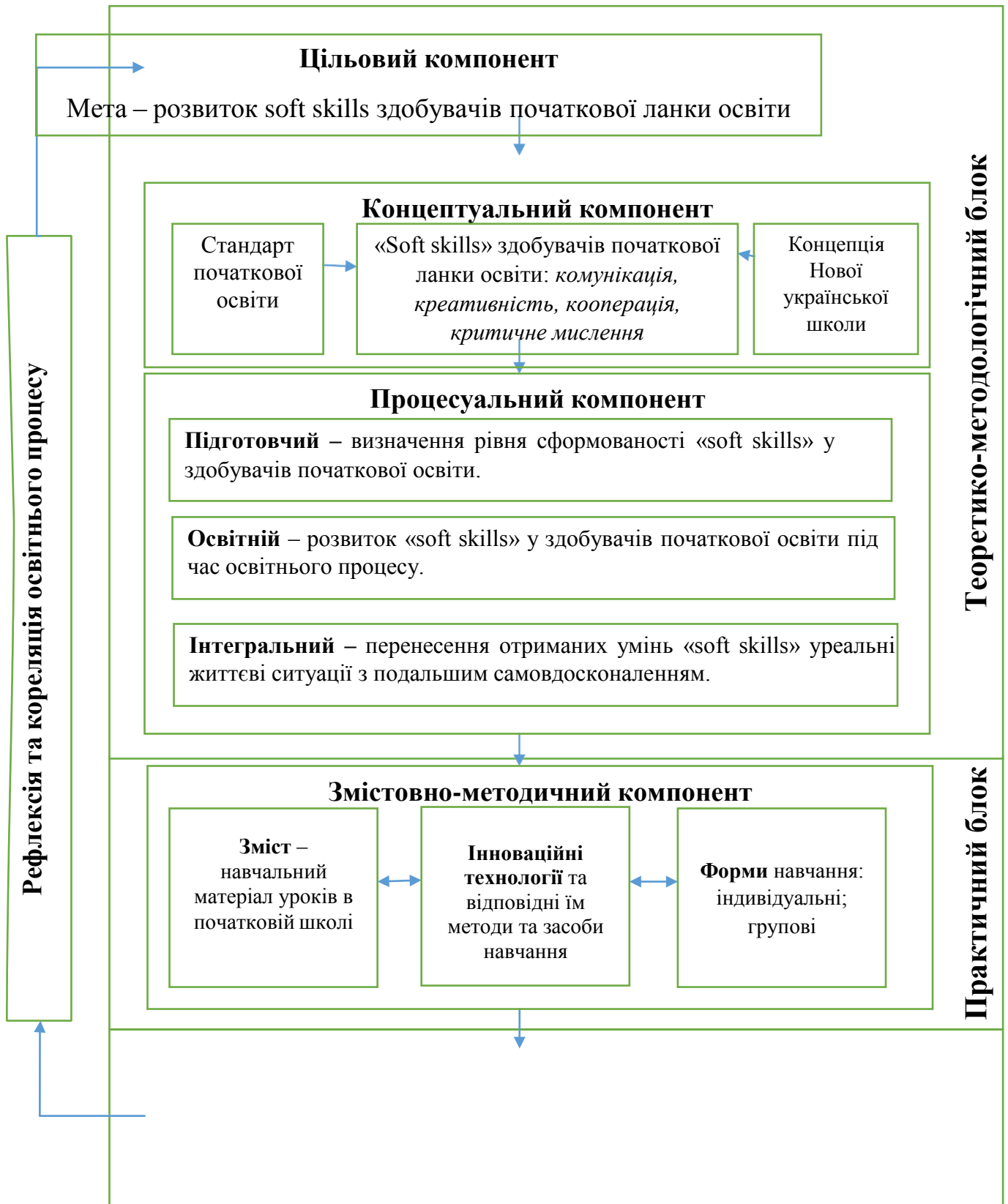
відтворюючи об'єкт дослідження, може його замінити так, що вивчення такої системи дозволить отримати нам нову інформацію про даний об'єкт [29].

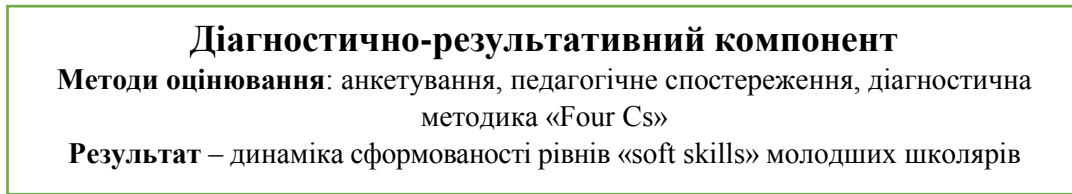
Для створення моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій нами було обрано компонентно- функціональний підхід моделювання, оскільки він передбачає реалізацію взаємозалежних функцій компонентів, що входять до моделі. Такий функціональний зв'язок дозволяє формувати складові компоненти процесу навчання. Суть означеного методу полягає в тому, що освітня система задається у вигляді структурної схеми, до якої включаються її компоненти. Зазначимо, що компоненти можуть бути розчленовані на дрібніші складові – елементи, ланки тощо, яким задаються і вказуються певні характеристики [61]. Перевагою структурного моделювання є те, що воно дозволяє включати до складу моделі компоненти реальної системи та підбирати параметри для кожної складової моделі, а також коригувати зв'язок між ними, досягаючи запланованих результатів.

Визначивши сутність компонентно-функціонального підходу та структурного методу моделювання, у проектованій моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій були виділені три блоки: теоретико-методологічний, практичний та оціночний, а також визначено набір компонентів: цільовий, концептуальний, змістово-методичний та діагностично-рефлексивний, що забезпечують функціонування та ефективність означеної моделі (див. рис. 1.1).

Розглянемо кожен з них окремо. Теоретико-методологічний блок моделі характеризується теоретичною спрямованістю діяльності суб'єктів освітнього процесу по відношенню до об'єкта яким виступає процес розвитку «soft skills» у молодших школярів, він включає цільовий, концептуальний і процесуальний компоненти.

*Цільовий компонент*, у свою чергу, встановлює поточні, проміжні та підсумкові цілі, формує завдання для реалізації мети та дозволяє визначити підходи до вирішення цих завдань, забезпечує спрямованість всього освітнього процесу.





*Рис. 1.1. Модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій*

Отже, відповідно до фокусу цього дослідження *метою моделі* є розвиток «soft skills» у молодших школярів.

Щодо *концептуального компоненту*, то його ключовим завданням є необхідність визначення нормативно-процесуальних орієнтирів у розвитку «soft skills» здобувачів початкової освіти, тому до нього віднесено Державний стандарт початкової освіти (де через результати освітнього процесу визначено перелік здібностей, якими має володіти учень початкових класів, що є безпосереднім відображенням м'яких навичок «soft skills»); основні положення концепції НУШ (що у розділі ключові компетентності для життя також наголошують на необхідності формування та розвитку «soft skills» здобувачів початкової ланки освіти). Відповідно до зазначених документів та до визначеного у п. 1.1. переліку «soft skills» здобувачів початкових класів, нами було обрано першочергові з них, а саме *комунікативні навички, креативність, навички командної роботи та критичне мислення*.

Останній – *процесуальний компонент* теоретико-методологічного блоку реалізовується у три послідовні етапи, відповідно до яких і буде здійснюватися розвиток «soft skills» здобувачів початкової ланки освіти.

Розглянемо кожний з них детальніше. Перший етап – *підготовчий* – передбачає окреслення кола вирішення проблем, для чого необхідно визначити рівень сформованості «soft skills» у молодших школярів. На цьому етапі нами було застосовано відповідні діагностичні методи навчання, саме опитування, педагогічне спостереження, діагностичну методику «Four Cs».

На другому етапі, що дістав назву «*освітній*», нами було визначено комплекс інноваційних технологій та методів і відповідних до них освітніх завдань, що мали сприяти розвитку визначених вище якостей здобувачів початкової освіти під час освітнього процесу. Третій етап – *інтегральний* – передбачає набуття здобувачем початкової ланки уміння перенесення отриманих «soft skills» у реальні життєві ситуації з подальшим самовдосконаленням.

Завершивши розгляд компонентів теоретико-методологічного блоку перейдемо до змістовного наповнення практичного блоку.

*Практичний блок* характеризується спрямованістю діяльності суб'єктів освітнього процесу стосовно об'єкту. Він включає змістовно-методичний компонент, а саме зміст та сукупність форм, інноваційних технологій та відповідних їм методів і засобів розвитку «soft skills» у молодших школярів.

Розглядаючи зміст моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій, зазначимо, що не можливо зробити цей процес уніфікованим, оскільки «soft skills» є наскрізними уміннями і не стосуються єдиного предмету початкової школи, відповідно зміст залежить від того навчального предмету на якому буде задіяно інноваційні технології та методи розвитку «soft skills». Так, наприклад, для розвитку критичного мислення відповідно до технологій розвитку критичного мислення, технології дослідницької діяльності технології проблемного навчання в освітньому процесі учнів початкових класів (див. п.1.2) можливо застосовувати такі вправ: «Кластер», «Загадка», «Мозковий штурм», таблиця «товстих» та «тонких» питань, театралізація, інтелектуальна розминка (опитування) або тест, дискусія, проблемне питання. Зазначені вправи можуть мати будь-яке змістове наповнення відповідно до предмету, на якому будуть застосовуватися (Математика, Українська мова, Я досліджую світ тощо).

Щодо елементу «інноваційні технології» змістовно-методичного компоненту моделі розвитку (див. п. 1.2.), то слід зазначити, що їх важко використати в освітньому процесі відокремлено один від одного. Так, проєктна технологія може вмщати в себе елементи і здоров'язберезувальної, і дослідницької технологій, кооперативну технологію навчання тощо. Тому слід більше уваги приділяти саме добору методів і засобів їх реалізації, спрямованих на розвиток визначених нами «soft skills».

Розглядаючи останній елемент цього компоненту - форми навчальної діяльності, зазначимо, що загальновідомим фактом є те, що існують

індивідуальні та групові форми роботи. Хоча «soft skills» є особистісними якостями індивіда, проте деякі з них, як от робота в команді, не можливо розвинути за індивідуальної форми роботи, тому у межах нашої моделі ми будемо використовувати як індивідуальну, так і групову форми роботи.

Розробивши інструментарій розвитку «soft skills», необхідно здійснити оцінку результатів розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій, відображеної в оцінному блоці нашої моделі, та включає діагностично-рефлексивний компонент.

Діагностично-рефлексивний компонент відображає методи оцінювання рівня розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій, відповідно до яких формуються певні критерії та показники. У межах пропонованої нами моделі такими методами були визначені опитування через анкетування, педагогічне спостереження та європейська методика «Four Cs» (Collaboration, Communication, Creativity, Critical thinking), що передбачає проведення вхідного та вихідного контролю (визначення рівня сформованості «soft skills») з подальшим порівнянням отриманих даних і корекцією пропонованої моделі у бік підвищення ефективності.

Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що усі окреслені вище компоненти моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій перебувають у діалектичному взаємозв'язку, описують логіку взаємодії учасників освітнього процесу початкової школи та мають тематичну специфіку. Пропонована модель ілюструє єдність її компонентів у їх безпосередній взаємодії. Відмінною особливістю розробленої моделі є рухливість та динамічність її компонентів – вони можуть переструктуровуватися та уточнюватися відповідно до змін, що відбуваються у суспільстві та в освітній сфері здобувачів початкової освіти зокрема. Створена модель дозволяє виявити особливості процесу розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій та передбачити майбутню поведінку об'єктних компонентів моделі при зміні будь-яких параметрів.

За логікою цього дослідження, після розроблення теоретичних засад моделі формування «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій, наступним етапом є експериментальна перевірка ефективності впровадження розробленої нами моделі.

### **Висновки до розділу**

У першому розділі нашого науково-педагогічного дослідження було розглянуто основні дефініції таких понять: «технологія», «педагогічна технологія», «інноваційна технологія», «soft skills», «soft skills» у молодших школярів». Визначено, що під «технологією», слід розуміти сукупність методів, процесів і матеріалів, способи взаємодії людини, знарядь та предметів праці. У свою чергу, педагогічна технологія визначена як спеціальний набір форм, методів, способів, прийомів навчання та виховних засобів, що системно використовуються в освітньому процесі на основі декларованих психолого-педагогічних установок, що призводить завжди до досягнення прогнозованого освітнього результату з допустимою нормою відхилення.

Доведено, що на сьогодні не існує єдиного визначення поняття «soft skills», проте аналіз науково-педагогічних доробок дав підстави визначити сутність поняття «soft skills» у молодших школярів» як комплекс особистісних навичок, що відповідають за успішну участь в освітньому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною предметною галуззю чи видом отриманих знань.

Визначено перелік «soft skills» у молодших школярів. До них було віднесено: комунікативні навички, креативність, аналітичне мислення, критичне мислення, гнучкість, судження та прийняття рішень, самоконтроль, планування, адаптивність, дослідницькі навички, міжособистісні навички,

командна робота, навички роботи в інформаційному середовищі – цифрове середовище «Інтернет». Розглянуто умови й алгоритми їх використання.

Здійснено теоретичний аналіз актуальних інноваційних педагогічних технологій (інформаційно-комунікаційна технології, технології розвитку критичного мислення, проектні технології, здоров'язберігальні технології, технології проблемного навчання, ігрові технології, кейс-технології, технології створення предметно-розвивального середовища, технології навчання у співпраці, технології дослідницької діяльності) в освітньому процесі учнів початкових класів щодо можливості їх використання для розвитку «soft skills» здобувачів початкової освіти. Визначено, що при правильному доборі методів реалізації вищезазначених технологій, вони здатні впливати на розвиток «soft skills» як у навчальній, так і позанавчальній діяльності.

На основі отриманих результатів наукового пошуку та відповідно до завдань нашого дослідження розроблено модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій.

Було визначено три блоки моделі (теоретично-методологічний, практичний та оцінний), які охопили п'ять компонентів: *цільовий* – визначає мету та прогнозований результат впровадження моделі (розвиток «soft skills» у молодших школярів), *концептуальний*, що включає Державний стандарт НУШ, перелік «soft skills» здобувачів початкової освіти, основні положення концепції НУШ та «soft skills» у молодших школярів (комунікація, креативність, кооперація та критичне мислення); *процесуальний*, що складається з трьох етапів – підготовчого (визначення рівня сформованості «soft skills» у молодших школярів); освітнього (розвиток «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій та відповідних їм методів і прийомів); інтегрального (перенесення отриманих навиків «soft skills» у реальні життєві ситуації з подальшим самовдосконаленням); *змістово-методичний* включає зміст освіти учнів початкових класів (навчальний матеріал уроків, на яких відбувається розвиток «soft skills»), інноваційні технології (та відповідні їм методи і засоби) та форми навчання

(групові та індивідуальні); *діагностико-результативний*, що передбачає визначення методів оцінювання (анкетування, експертне оцінювання та педагогічне спостереження за методикою «Four Cs») та визначення результату з подальшою рефлексією та кореляцією освітнього процесу в молодших школярів.

Подальшим етапом нашого дослідження є експериментальна перевірка ефективності впровадження моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій.

## РОЗДІЛ 2

### Експериментальна перевірка ефективності моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій

#### 2.1. Методика організації наукового дослідження

З метою перевірки ефективності розробленої моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій (див. п. 1.3) нами було проведено педагогічний експеримент. Базою для проведення експериментального дослідження було обрано Низівський ліцей Садівської сільської ради Сумського району Сумської області.

Дослідження передбачало залучення до педагогічного експерименту учнів четвертого класу, які були об'єднані у дві групи 13 учнів увійшли до експериментальної групи та 12 учнів до контрольної групи. До складу класу входять як хлопчики так і дівчатка, учні навчаються за єдиним навчальним планом, середній віковий показник 9- 10 років, тобто всі учасники експерименту знаходяться у рівних педагогічних та інших умовах.

Дослідження здійснювалось протягом 2022/2023 навчального року в три етапи:

- перший етап (констатувальний), мета якого була виявити рівень розвитку «soft skills» у молодших школярів;
- другий етап (формульальний), упродовж якого в експериментальній групі була упроваджена модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій (див. п. 2.2). Контрольна група учнів займалась за традиційною системою, без додаткових впливів на розвиток «soft skills»;
- третій етап (контрольний), передбачав повторну перевірку рівня

розвитку «soft skills» у молодших школярів. Після завершення останнього етапу було здійснено остаточну обробку отриманих даних та зроблено порівняння отриманих результатів.

Реалізуючи перший етап дослідження для визначення наявного в учнів рівня розвитку «soft skills» нами було обрано педагогічний інструментарій, що включав методику «Four Cs» [57], анкетування здобувачів початкової ланки освіти та педагогічне спостереження.

Методика «Four Cs» (Collaboration, Communication, Creativity, Critical thinking) [59] допомагає визначити рівень розвитку «soft skills» здобувачів початкової освіти узагальнивши їх відповідно до «Давоської десятки», списку з десяти ключових компетенцій, скорочених до чотирьох, найбільш затребуваних до 2022 року, що знайшло своє відображення у працях європейських вчених [54; 65; 66]: комунікація, креативність, кооперація, критичне мислення.

Структура та зміст «soft skills» у представленій моделі розкривається через наступні якісно-рівневі характеристики. Відповідно до яких:

- *комунікація* передбачає вміння налагоджувати контакти, домовлятися, слухати та чути співрозмовника, доносити власну думку;
- *креативність* – здатність оцінювати ситуацію з різних ракурсів та знаходити нестандартні шляхи їх вирішення;
- *кооперація* – командна робота та співробітництво, це вміння, які тісно пов'язані з комунікацією, проте стосуються досягнення групової мети; здатності оцінювати ситуації, визначати мету, способи її досягнення та розподіляти ролі між членами команди;
- *критичне мислення* система суджень, допомагає виявляти причинно-наслідкові зв'язки та відсіювати непотрібну інформацію для подальшого формулювання обґрунтованих висновків.

Результатом діагностики з метою подальшого розвитку «soft skills» мають стати дані про рівень сформованості чотирьох основних груп «гнучких» навичок: комунікації, креативності, кооперації, критичного мислення.

Первинна діагностика передбачає виконання творчого завдання у два етапи, під час виконання якого педагоги та наставники, спостерігаючи за учнями, оцінюють їх індивідуальний рівень розвитку «soft skills».

На першому етапі учням необхідно за обмежений час створити машину майбутнього із заздалегідь підготовлених матеріалів, використовуючи листи з геометричними фігурами та канцелярські приладдя: ножиці, клей, фломастери, олівці. Здобувачам початкової освіти необхідно встановити контакт (комунікацію), спроектувати машину майбутнього, розділити обов'язки та ролі у групі (кооперація).

На другому етапі учні захищають власні роботи перед експертами (креативність). Після чого вони обмінюються з іншими учасниками власними моделями та проводять їх оцінку за критеріями самостійно (критичне мислення).

Під час роботи учнів експерти, використовуючи метод спостереження, оцінюють рівень розвитку «soft skills» у молодших школярів на спеціальних бланки. Для кожної навички визначено критерії та показники оцінювання (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

### Критерії оцінювання навичок «soft skills» у молодших школярів

Навичка із системи 4К	Критерії оцінювання
1	2
<b>Комунікація</b>	Емоційна стійкість. Аргументація власної позиції. Уміння вести дискусію. Уміння слухати. Участь у розподілі ролей групи.
<b>Кооперація</b>	Участь у обговоренні проблеми. Участь в обговоренні перебігу роботи та ухваленні рішень. Раціональний розподіл часу (закінченість рішення). Вміння домовитись при зіткненні інтересів. Активна позиція у пошуку розв'язання задач.

## Продовження таблиці 2.1

1	2
<b>Креативність</b>	Пошук альтернативних підходів, варіантів для вирішення завдань. Оригінальність запропонованих способів розв'язання задачі. Пошук нових ознак, характеристик об'єктів та можливих варіантів їх використання. Пошук необхідної інформації та виділення ключової у загальному потоці. Рефлексія, оцінювання процесу виконання та результатів роботи.
<b>Критичне мислення</b>	Уміння виділяти в інформації головне, бачити протиріччя. Вміння узагальнювати та робити висновки. Уміння аналізувати альтернативні точки зору. Уміння здійснювати правильну інтерпретацію. Здатність робити логічні висновки.

Для об'єктивності отриманих результатів до групи експертів входили: соціальний працівник, психолог, вчитель паралельного класу та представник адміністрації школи. У бланках оцінювався визначений критерій за шкалою від 1 до 10 (де 10 навичка розвинена повністю), після чого результати оброблялися методом математичної статистики для визначення середнього (з 4 запропонованих) показника за кожним із критеріїв.

На контрольному етапі – за повторної діагностики – необхідно чітко дотримуватися часових проміжків виконання творчого завдання, слідкувати за етапами його виконання та відповідності оцінюваним критеріям.

Наступним інструментарієм діагностики розвитку «soft skills» було визначено Анкетування у молодших школярів (див. Додаток А), метою якого було визначити ступінь задоволеності учнів наявними у них м'якими навичками на прикладі аналізу проектної діяльності, оскільки саме вона (див. п. 1.2) опосередковано залучає всі уміння «soft skills».

На основі виділених показників схарактеризуємо рівні розвитку «soft skills» здобувачів початкової освіти. Нами було обрано класичну градацію, тобто три

рівні: низький, середній, високий. Надамо характеристику кожного з них.

**Низький рівень** – в учнів спостерігаються труднощі з виконанням завдань, пошуком різних варіантів одержання результату; розробкою гіпотез та продукуванням оригінальних ідей. Учені не прагнуть брати участь

у колективній роботі, не виявляють ініціативу, не беруть участь у дискусіях, не діляться своїми задумами з товаришами. Завдання сприймають пасивно, й мислять інертно, через що вкрай низька продуктивність. Учені уникають завдань підвищеної складності, не виявляють інтересу до проблемно-пошукових типів завдань. Вони відчують труднощі з організацією самостійної роботи, тому практично завжди потребують допомоги вчителя чи товаришів. Освоєння ними способів творчої діяльності йде вкрай повільно, тому він вважає за краще діяти за шаблоном. Результат чи продукт діяльності мають незавершений вигляд. Навички саморегуляції виявляються слабо. Учені почуваються некомфортно, невпевнено, бояться виступати привселюдно. Сприйняття не відрізняється жвавістю та емоційністю. Невдачі супроводжуються тривалими негативними емоціями. Такі здобувачі характеризуються заниженою чи завищеною самооцінкою. Як правило, зосереджені на собі, відчують труднощі зі спілкуванням. Не вміють слухати інших та вирішувати конфліктні ситуації.

*Середній рівень* – учні справляються із завданнями на пошук різних варіантів отримання результату; на розробку гіпотез і продукування оригінальних ідей, але не прагне до їх реалізації і не здатний, якщо того вимагає завдання, вибрати найбільш вдалий варіант вирішення проблеми. За виконання групової чи творчої роботи беруться із задоволенням, проте продуктивність є недостатньо високою. Учні шукають можливості виразити себе, але інтерес виявляють непостійний. Образи цікаві, деталізовані. Здобувачі початкової освіти успішно взаємодіють з колективом, але не завжди висловлюють свою думку, боячись критики, та не завжди вміють поводити себе у конфліктних ситуаціях. Учні віддають перевагу легким завданням, й у їх розв'язанні не завжди наполегливі. Інтерес до проблемно-пошукових типів завдань є, але він є постійним. Здатні до напруженої діяльності, «занурення» у завдання. Учні вміють працювати самостійно, проте це проявляється не завжди. Освоєння способів продуктивної діяльності йде у середньому темпі, успіх в освоєнні не постійний. Отриманий продукт має завершений вигляд, проте не всі деталі опрацьовані. Навички саморегуляції розвинені замало. Емоції, що супроводжують діяльність, зазвичай,

залежать від багатьох обставин: оточення, настрою, успіху чи невдачі. Сприйняття відрізняється жвавістю та емоційністю. Середній рівень характеризується недостатньо розвиненими навичками адекватної самооцінки. Учні характеризуються чуйністю, уважністю, але бувають нетерплячими і різкими під час спілкування.

**Високий рівень** – учням легко даються завдання на виділення ознак, знаходження різних способів класифікації, пошук різних варіантів отримання результату, виявлення та постановку проблем, генерування великої кількості ідей, віддалених асоціацій, удосконалення об'єкта, знаходження способів його використання по-новому. Їх діяльність самобутня, оригінальна, несе відбиток особистості творчості. У роботі здобувачі початкової освіти дотримуються індивідуального темпу та стилю, вміючи підкорити емоційні, інтелектуальні та вольові зусилля певній меті. Допомоги вчителя не потребують. Учні перебувають у постійному пошуку будь-яких можливостей для виходу своєї творчої енергії та отримують задоволення скоріше від самого процесу, ніж від результату. Прагнуть розглядати проблему на більш глибокому рівні чи з іншого боку. Образи незвичайні, велика увага до деталей. Такі учні вміють формулювати проблеми, ставити ясні чіткі питання, приходити до обґрунтованих висновків та рішень, перевіряти їх, мислити вільно, ефективно взаємодіяти з колективом, бачити альтернативні шляхи вирішення проблеми та обирати найбільш вдалий із них, уникати чи розв'язувати конфліктні ситуації. Учні мають такі особистісні якості як незалежність, вони не бояться критики, ініціативні, наполегливі. Їх сприйняття відрізняється активністю, жвавістю та емоційністю. Учні застосовують різноманітні види самостійної роботи з найбільшою їх ефективністю у конкретній ситуації. Освоєння способів продуктивної чи творчої діяльності йде швидко та легко. Результат чи продукт має повністю завершений вигляд. Навички саморегуляції досить розвинені, звідси висока

продуктивність, як правило, діяльність супроводжується позитивним емоційним настроєм, станом наснаги, учні часто виходить за межі заданого. Інтерес до проблемно-пошукових типів завдань постійний, їх вирішення у пріоритеті принципово «самостійно». Спостерігається регулярна адекватна самооцінка. Учні глибоко співпереживають, чутливі до проблем та потреб оточуючих, більше довіряють своїм почуттям та інтуїції, розкуті, отримують задоволення від командної роботи, вміють нею керувати, відчувають себе впевнено на позиції лідера.

Визначивши змістове наповнення рівнів обраних критеріїв, нами було проведено констатувальний етап експерименту за обраним педагогічним інструментарієм. Результати, отримані за методикою «Four Cs» подано в табл. 2.2.

Проаналізувавши отримані результати, можемо дійти висновку, що переважна більшість учнів початкових класів, як ЕГ так і КГ мають низький та середній рівні сформованості «soft skills» за всіма критеріями. Так, у межах критерію «комунікація» показники за середнім рівнем у КГ – 33,3%, а у ЕГ – 38,5%, а за низьким КГ 41,7% і ЕГ – 46,2% відповідно.

Таблиця 2.2

**Результати, отримані за методикою «Four Cs» (%),  
на констатувальному етапі експерименту**

Критерії (дані наведені у %)	Низький		Середній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Комунікація	41,7	46,2	33,3	38,5	25	15,4
Кооперація	41,7	46,2	41,7	30,8	16,6	23,1
Креативність	50	53,8	33,3	38,5	16,7	7,7
Критичне мислення	50	46,2	41,7	38,5	8,3	15,3

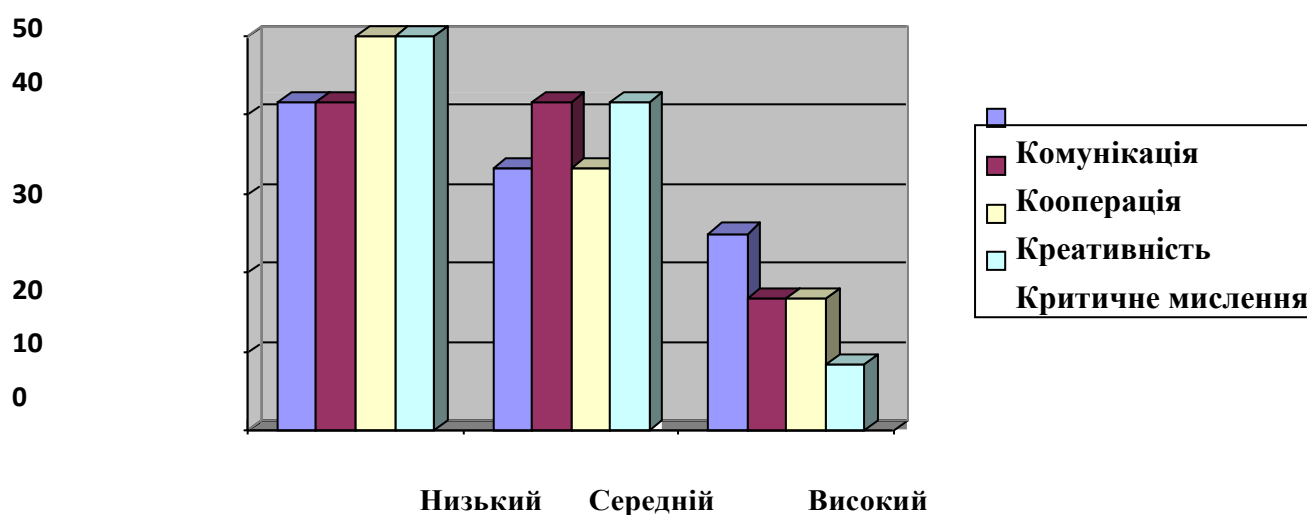
Середній рівень показників за критерієм «кооперація» у КГ – 30,8% і 41,7% у ЕГ. Щодо низького рівня, то за цим показником у ЕГ він 46,2%, а у КГ 41,7%.

Аналізуючи дані за критерієм «креативність» зазначимо, що у ЕГ низький рівень мають – 53,8% учнів і 38,5% – середній; КГ відповідно низький – 50% і 33,3% – середній.

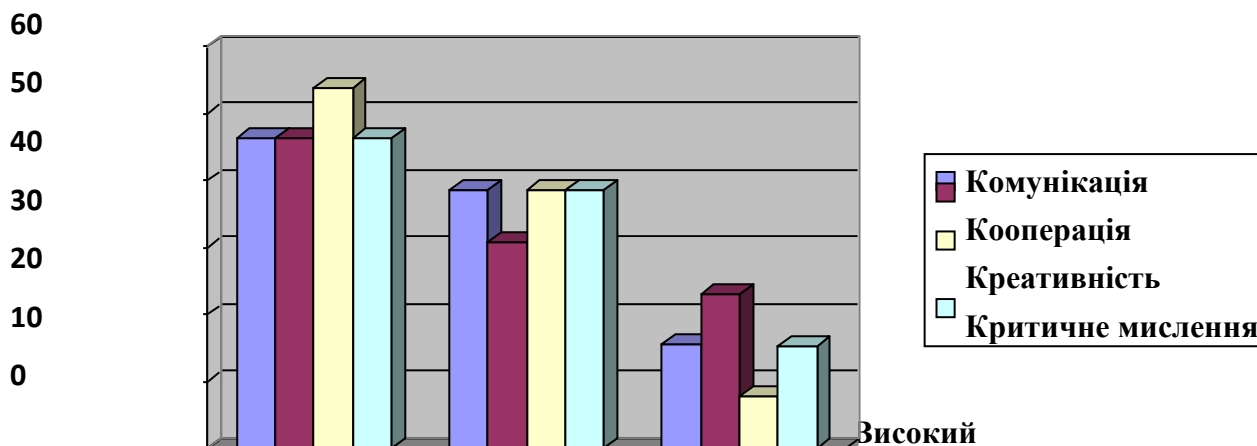
Дані критерію «критичне мислення» свідчать, що на середньому та низькому рівнях вони у межах від 50% до 41,7% у КГ і від 46,2% до 38,5% у ЕГ.

Узагальнюючі отримані результати, зазначимо, що високий рівень має незначна кількість респондентів. Лише за критерієм «комунікативність» у КГ відсоток досить непоганий, натомість як у ЕГ – 15,4% і протилежна ситуація спостерігається за критерієм «кооперація» КГ – 16,7%, ЕГ – 23,1%.

Для унаочнення ранжування отриманих даних представимо середні значення за обраними критеріями окремо для КГ (див. рис. 2.1) та ЕГ (див. рис. 2.2) відповідно.



*Рис. 2.1. Результати констатувального етапу за методикою «Four Cs» в учнів контрольної групи*



**Рис. 2.2. Результати констатувального етапу за методикою «Four Cs» в учнів експериментальної групи**

Отже, маємо дійти висновку, що переважна більшість учнів знаходиться на низькому та середньому рівнях розвитку «soft skills» здобувачів четвертого класу початкової освіти.

Наступним етапом констатувального експерименту було здійснено анкетування здобувачів початкової освіти (див. Додаток А), узагальнені результати за всіма критеріями наведені у таблиці 2.3.

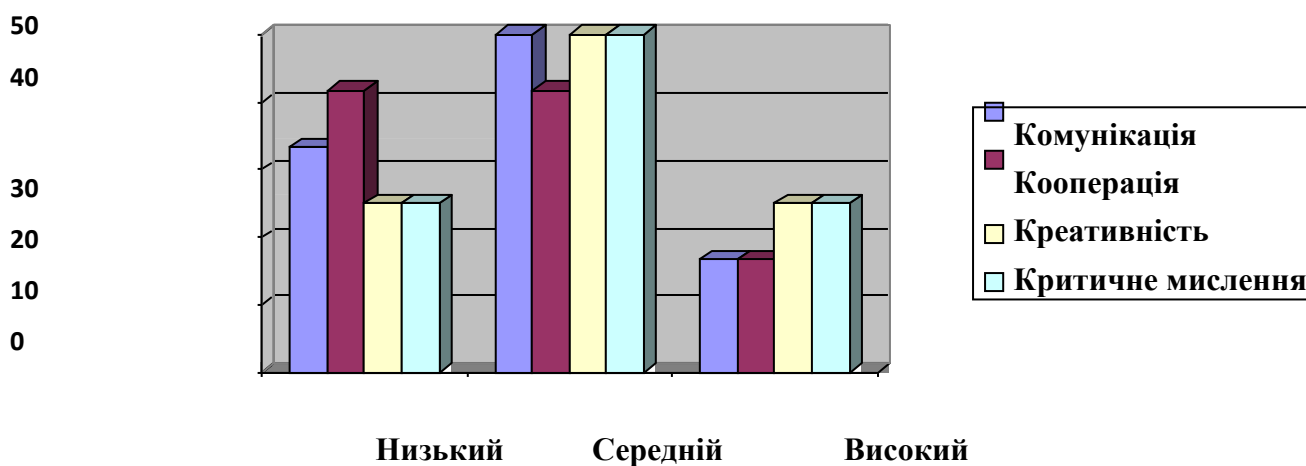
*Таблиця 2.3*

**Результати анкетування здобувачів у молодших школярів (%) на констатувальному етапі експерименту**

Критерій (дані наведені у %)	Низький		Середній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Комунікація	33,3	38,5	50	38,5	16,7	33
Кооперація	41,7	46,2	41,7	30,8	16,6	33
Креативність	25	25	50	50	25	25
Критичне мислення	25	38,5	50	38,5	25	23,1

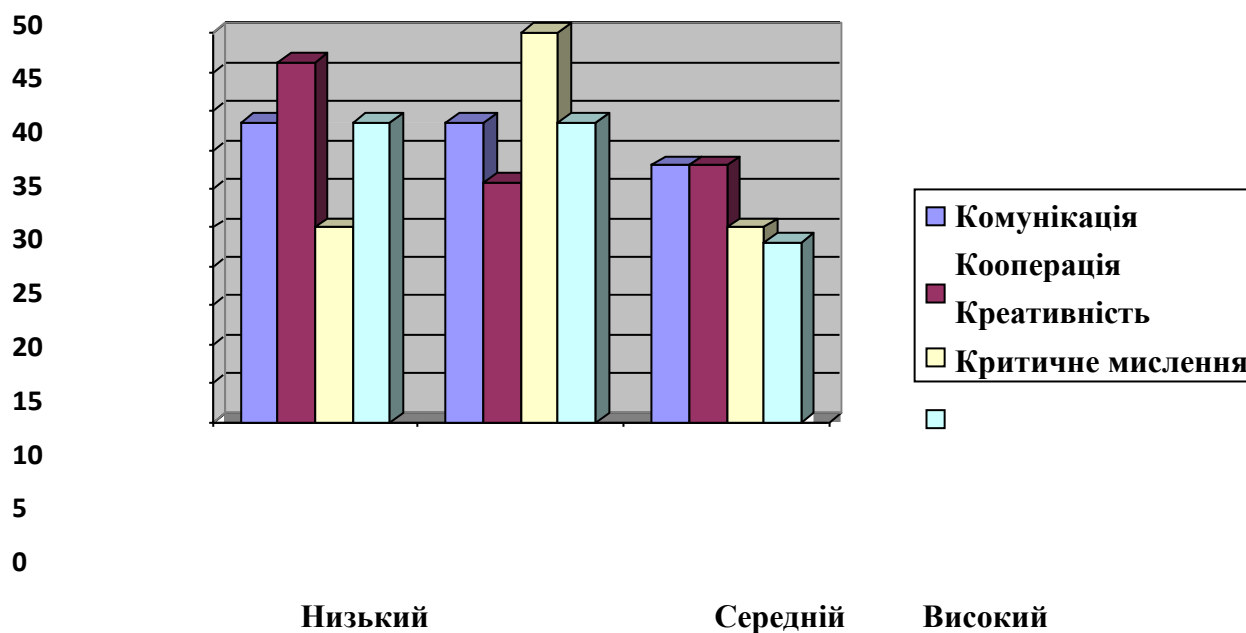
Проаналізувавши отримані результати, можемо дійти висновку, що переважна більшість учнів початкових класів, як ЕГ так і КГ дещо завищили власні показники за всіма критеріями в порівнянні з методикою «Four Cs», проте динаміка прослідковується тотожна до попередніх результатів. Так, учні відмічають наявність у них сформованих показників на середньому та низькому рівнях. Високий рівень наявний у менш ніж третью частини респондентів.

Для унаочнення ранжування отриманих даних за анкетуванням у молодших школярів представимо середні значення за обраними критеріями окремо для КГ (див. рис. 2.3) та ЕГ (див. рис. 2.4) відповідно.



***Рис. 2.3. Результати констатувального етапу за анкетуванням у молодших школярів контрольної групи***

Як бачимо із рис. 2.3 та рис. 2.4, більшість учнів оцінюють наявні в них «soft skills» на середньому рівні. Це говорить про те, що вони здатні ідентифікувати та вичленити їх з переліку власних здібностей та умінь.



*Рис. 2.4. Результати констатувального етапу за анкетуванням у молодших школярів учнів експериментальної групи*

Отже, можемо зробити висновок, що обидві групи ЕГ і КГ мають приблизно однаковий рівень розвитку «soft skills» за всіма критеріями. Далі, за логікою дослідження, реалізуємо формувальний етап експерименту та впровадимо модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій (див. п. 1.3).

## **2.2. Упровадження моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій**

Упровадження моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій здійснювалося на основі класичної структури інтерактивного уроку [3]. Розглянемо її детальніше:

- 1 етап – мотивація;
- 2 етап – оголошення теми та очікуваних результатів;
- 3 етап – надання інформації необхідної для продуктивної діяльності;

4 етап – інноваційні вправи на основі інноваційних методів і технологій;

5 етап – підбиття підсумків та рефлексія діяльності на уроці, що включає фідбек, оцінювання результатів уроку, визначення перспективи.

Зупинимося докладніше на характеристиці кожного з етапів інтерактивного уроку в аспекті розвитку «soft skills» у молодших школярів освіти засобами інноваційних технологій здійснювалося на основі класичної структури інтерактивного уроку.

**Етап «мотивації»** є першим етапом уроку, метою якого є вироблення на особистісно значущому рівні внутрішньої готовності до виконання нормативних вимог освітнього процесу [13].

У цей етап включені дві необхідні дії, що сприяють розвитку таких «soft skills» як комунікація та кооперація:

1) вітання учнів, що проводиться як ритуал та дозволяє створити емоційний настрій;

2) безпосередня мотивація, що використовується для налаштування здобувачів початкової ланки освіти на продуктивну діяльність, дозволяє встановити контакт, активізувати увагу, підняти настрій, зняти емоційну напругу.

Для ефективною реалізації етапу мотивації необхідно створити умови для виникнення внутрішньої потреби включення до діяльності, щоб учень сформував бажання брати активну участь у перебігу уроку та прийнятті позиції співтворчості.

**Етап «Оголошення теми та очікуваних результатів»** включає в себе актуалізацію вимог до учня з боку освітньої діяльності, те, що йому необхідно засвоїти у процесі уроку. Оголошення очікуваних результатів передбачає необхідність встановлення тематичних рамок навчальної та творчої діяльності, що стануть своєрідним вектором руху до результату уроку [62].

Якщо навчальний матеріал має великий емоційний заряд, уже на перших хвилинах уроку необхідно подати тему, так, щоб вона мала яскравий та ємний зміст [48]. Тема уроку та очікувані результати повинні інтригувати та захоплювати, адже будь-який літератор знає, що в основі будь-якого твору лежить

конфлікт. Так, тема уроку та очікувані результати повинні відкривати невичерпність пізнання, пробуджувати уяву та самостійність [27]. Цей етап має

обов'язково включати задіяння таких «soft skills» як комунікація та критичне мислення.

**Етап «надання інформації необхідної для продуктивної діяльності»** передбачає застосування комбінації класичних (для викладу базису – «hardskills») та інноваційних для удосконалення «hard skills» та розвитку «soft skills».

**Етап «Інноваційні справи»** передбачає роботу в парах, підгрупах чи фронтально. На цьому етапі концентровано реалізуються інноваційні методи та прийоми, спрямовані на підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу та розвиток усіх визначених «soft skills» (див. п. 2.1) здобувачів початкової освіти, формування у них соціальних навичок, креативності, встановлення взаємовідносин між учасниками групи, що, у свою чергу, сприяє формуванню емоційної чуйності, вміння у будь-який час швидко привести себе у стан продуктивної чи творчої готовності.

На етапі «Інноваційні справи» учні є активними учасниками освітнього процесу. Вони залучені до процесу пізнання, формують власний індивідуальний внесок, беруть участь у процесі обміну досвідом, ідеями.

**На заключному етапі уроку** здійснюється **«Підбиття підсумків»**, оцінювання результатів уроку, аналіз домашнього завдання. На цьому етапі здобувачі здійснюють інтерпретацію матеріалу та рефлексію. Здобувачі початкової ланки освіти осмислюють власну діяльність на уроці та її результати з погляду на досягнення освітньої мети та власного саморозвитку упродовж цієї діяльності. Визначають позитивні моменти і труднощі, що виникли, оцінюють власну роботу, а також роботу однокласників, висувають припущення про перспективи роботи за досліджуваною темою, обирають собі найцікавіші творчі завдання.

Ядром інтерактивного уроку є етап інноваційних вправ [28], що реалізуються після надання інформації необхідної для продуктивної діяльності, та після оголошення теми уроку й очікуваних результатів і мають спиратися на сформований раніше досвід і знання здобувачів початкової освіти.

Саме на цьому етапі досягається ефективність розвитку «soft skills» у молодших школярів. Наведемо приклади деяких з інноваційних методів і прийомів.

**Прийом «Пилка» або «Зигзаг».** Учні поділяються на підгрупи для роботи над завданням, що розбите на фрагменти. Кожна підгрупа знаходить та вивчає матеріал за своєю частиною. Далі представники з членів підгруп зустрічаються і обмінюються цією інформацією як експерти з цього питання. Це називається «зустріччю експертів». Після чого вони повертаються у свої малі групи та навчають всьому новому, що дізналися в інших членів, членів своєї групи. Ті, в свою чергу, повідомляють про свою частину завдання (як зубці однієї пилки). Під час реалізації цього прийому кожен член підгрупи відповідає не лише за власний індивідуальний результат, а й допомагає вчитися товаришам з команди, тим самим разом досягаючи єдиної мети, маючи при цьому рівні шанси. Цей інноваційний прийом максимально залучає всі обрані «soft skills», а саме кооперацію, комунікацію та критичне мислення.

**Прийом «Мозковий штурм»** є методом фронтального навчання. Кожному здобувачу початкової освіти пропонується висловити власну думку, варіант відповіді із запропонованої проблеми. Цей прийом є ефективним для розвитку критичного мислення та креативності.

**Прийом «Вчимося разом».** Учні поділяються на підгрупи з різним рівнем засвоєння навчального матеріалу. Кожна підгрупа отримує одне завдання, що є підзавданням будь-якої іншої групи, над яким працює весь клас. У результаті спільної роботи підгруп досягається рішення загального завдання. Для його виконання необхідно забезпечити активну участь кожного члена підгрупи у спільній роботі відповідно до їхніх можливостей. На думку розробників цього прийому, велика увага має бути приділена питанню комплектації малих груп (з урахуванням індивідуальних та психологічних особливостей кожного члена) та розроблення завдань для кожної конкретної малої групи. Слід зазначити, що цей прийом потребує ретельної підготовки

з боку вчителя початкових класів, оскільки лише за умов правильно підбраного складу груп можливо досягти якісного результату.

Далі розглянемо *прийом «Словесні асоціації»*, зазначимо, що він також є способом фронтального навчання. Кожному учневі пропонується підібрати і назвати асоціацію до того чи іншого слова. Це дає можливість розвивати креативність та критичне мислення одночасно.

*Метод «Ділова гра»* або *«Дидактична гра»* ілюструє метод імітації будь-якої ситуації з прийняттям ролей та рішенням проблеми. До цього методу можна також віднести драматизацію (інсценування, розігрування за ролями змісту навчального матеріалу на уроках. Ролями можуть наділятися як живі персонажі, так і будь-які неживі предмети та феномени з будь-якої галузі знань); театралізацію (театральні вистави різних жанрів за навчальним матеріалом у навчальний чи позанавчальний час з великою кількістю учасників, тривалі за часом з декораціями та іншими атрибутами).

Важливо зазначити, що слід не перенасичувати урок лише інноваційними прийомами, оскільки це може призвести до зворотного результату.

Останнім проілюструємо *метод експрес-проектів*. Він сприяє досягненню навчальної мети через детальне вивчення проблеми, що має завершитися цілком реальним практичним результатом, оформленим тим чи іншим чином.

Комплекс підібраних вправ для розвитку кожного з виділених «soft skills» здобувачів початкової освіти наведено в Додатку Б. Проілюструємо по одній вправі за кожною з визначених гнучких навичок. Так, для розвитку комунікації, серед інших нами була використана подана нижче вправа.

### ***Вправа «Дзеркало».***

*Мета:* розвиток комунікативних навичок, уміння діяти злагоджено, здійснювати довільні рухи.

*Опис:* перед початком проводиться розминка – учитель стає перед дітьми і просить як найточніше повторювати за його рухами. Він демонструє нескладні фізичні вправи, а учні відтворюють його рухи. Після цього учні розбиваються на пари і кожна пара по черзі «виступає» перед рештою. У кожній парі один

здійснює якусь дію (наприклад, ляскає в долоні, або піднімає руки, або робить

нахили в бік), а інший намагається якомога точніше відтворити його рух, як у дзеркалі. Кожна пара сама вирішує, хто показуватиме, а хто відтворювати рухи. Решта оцінюють, наскільки добре працює дзеркало. Показниками «правильності» дзеркала є точність та одночасність рухів.

Якщо дзеркало спотворює чи спізнюється, воно зіпсоване чи криве. Парі учнів слід пропонувати потренуватися і налагодити зіпсоване дзеркало. Показавши 2-3 рухи, пара сідає на місце, а наступна демонструє власну «дзеркальність». Цей прийом демонструє можливість розвитку комунікації, сприяє формуванню уміння доходження єдиної думки та вирішення й усунення конфліктів.

Щодо розвитку критичного мислення, тут доречним буде навести, як приклад, **прийом «Дерево передбачень»**. Цей прийом допомагає робити припущення щодо розвитку певної проблеми чи питання. Правила роботи з цим прийомом такі: спираючись на припущення учнів щодо можливого розвитку ситуацій, моделюють подальший фінал. Стовбур дерева – тема, гілки – припущення, що ведуться за двома основним напрямом – «можливо» і «ймовірно» (кількість «гілок» не обмежена), і, нарешті, «листя» – обґрунтування цих припущень, аргументи на користь того чи іншого іншої думки.

Розвиваючи креативність здобувачів початкової освіти, ми використовували освітні проєкти (див. Додаток Б) та вправу «Творець», яку представимо нижче.

### ***Вправа «Творець».***

*Мета:* Творчий підхід.

*Завдання:* учитель заздалегідь готує необхідні атрибути – ватмани, картинки, наклейки, шматочки тканини та інші предмети, що можуть використовуватись для декору картини. Усі учасники збираються навколо столу та створюють спільну роботу на задану тему («Дружний колектив», «Один за всіх...», «Я герой» тощо).

*Результат:* спільна творчість допомагає згуртуватись, реалізувати власні творчі здібності. Учням необхідно прислухатися один до одного, шукати компромісні рішення для створення цілісної та гармонійної картини.

Під час вправи учні повинні шанобливо ставитись до всіх членів групи. Неприпустимо перебивати та ображати інших, висміювати чужу думку, згадувати про учасників у третій особі.

У результаті очікується: оптимізація відносин усередині колективу; розвиток вміння діяти спільно; можливість грамотного виходу з конфліктних ситуацій; високий ККД кожного учня; продуктивний робочий процес.

Далі наведемо одну з вправ, що сприяє розвитку кооперації – «Побудова фігури».

#### ***Вправа «Побудова фігури».***

*Мета:* розвивати уміння та навички кооперації.

*Завдання:* всі учасники стають у коло, заплющують очі. Вони мають скласти будь-яку задану фігуру (квадрат, трикутник тощо).

*Результат:* як правило, виконання завдання супроводжується суєтою та суперечками. Це відбувається доти, доки не буде виявлено лідера гри, який розставить учасників.

Після того, як завдання буде виконано, учні повинні відповісти на запитання «Чи впевнені вони в тому, що фігура рівна?». Розплющувати очі не можна доти, доки вся команда не буде переконана у перемозі. Після закінчення гри влаштовується обговорення, головна мета якого з'ясувати варіанти швидшого та якіснішого проходження випробування.

Отже, нами було здійснено впровадження методів, прийомів та вправ з метою реалізації моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій в освітній процес початкової школи на формувальному етапі педагогічного експерименту. Подальшим кроком було проведення контрольний етап експерименту в межах реалізації педагогічного дослідження (див. п. 2.1).

### 2.3 Порівняльний аналіз результатів наукового дослідження

Після реалізації формувального етапу експерименту нами було здійснено повторне діагностування рівня сформованості визначених «soft skills» у молодших школярів за визначеними в п. 2.1 критеріями, показниками та рівнями за аналогічним педагогічним інструментарієм.

Отримані дані за результатами реалізації методики «Four Cs» наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

#### Результати, отримані за методикою «Four Cs» на контрольному етапі експерименту (% показник)

Критерії (дані наведені у %)	Низький		Середній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Комунікація	33,3	15,4	41,7	46,1	25	38,5
Кооперація	33,3	23,1	50	46,1	16,7	38,5
Креативність	41,7	30,8	41,7	38,4	16,7	30,8
Критичне мислення	41,7	30,8	50	38,4	8,3	30,8

Отримані дані дають підстави стверджувати про те, що відбулися певні зміни в показниках експериментальної групи. Так, за критерієм комунікація показники ЕГ за середнім рівнем зросли на 8,3%, за високим рівнем на 18,4%, у відповідності до цього показники низького рівня зменшилися на 30,8%. Щодо рівнів цього критерію в КГ, то показники високого рівня лишилися незмінними, середнього зросли на 8,4% і відповідно низький рівень зменшився на цей же відсоток.

Аналізуючи дані отримані за критерієм кооперація було виявлено, що в ЕГ середній рівень зріс на 8,3%, високий на 15,4%, відповідно кількість респондентів з низьким рівнем зменшилась на 23%. Відсотковий розподіл

респондентів КГ за цим критерієм на високому

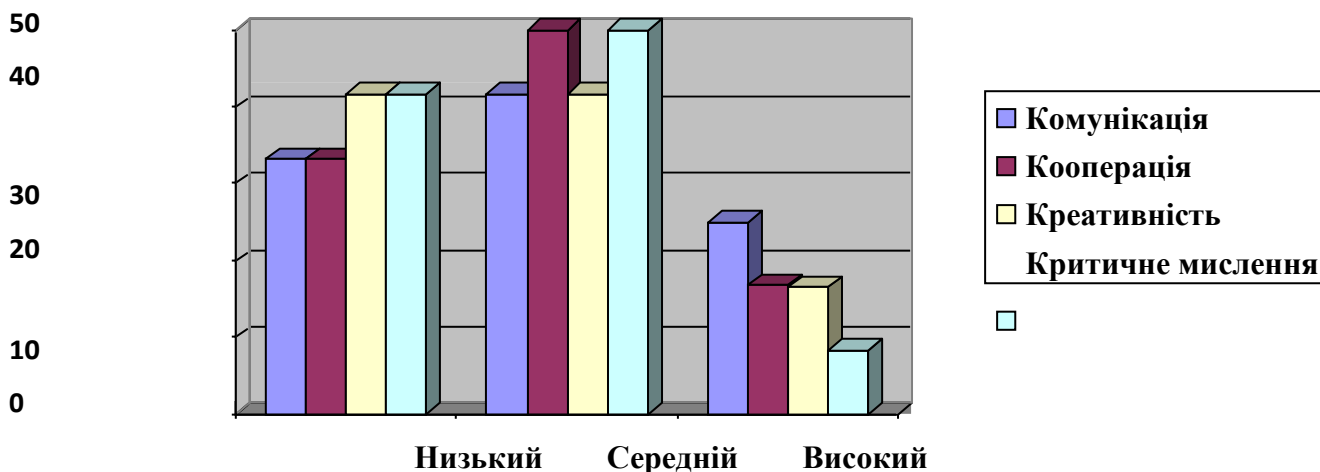
рівні залишився незмінним, на низькому і середньому змінилися несуттєво на 8,3%.

Отримані дані за критерієм креативність дозволяють дійти висновку, що в ЕГ низький рівень зменшився, а високий зріс на 23%. Середній залишився незмінним. Показники КГ суттєво не змінилися: середній збільшився, а низький зменшився на 8,3%.

Останній критерій критичне мислення в КГ має аналогічний алгоритм зміни, що і за попереднім критерієм, а саме: високий рівень незмінний (15,3%), середній зріс, а низький зменшився на 8,3%. Щодо результатів ЕГ, то низький рівень зменшився на 15,4%, середній залишився без змін, а високий зріс на 15,4%.

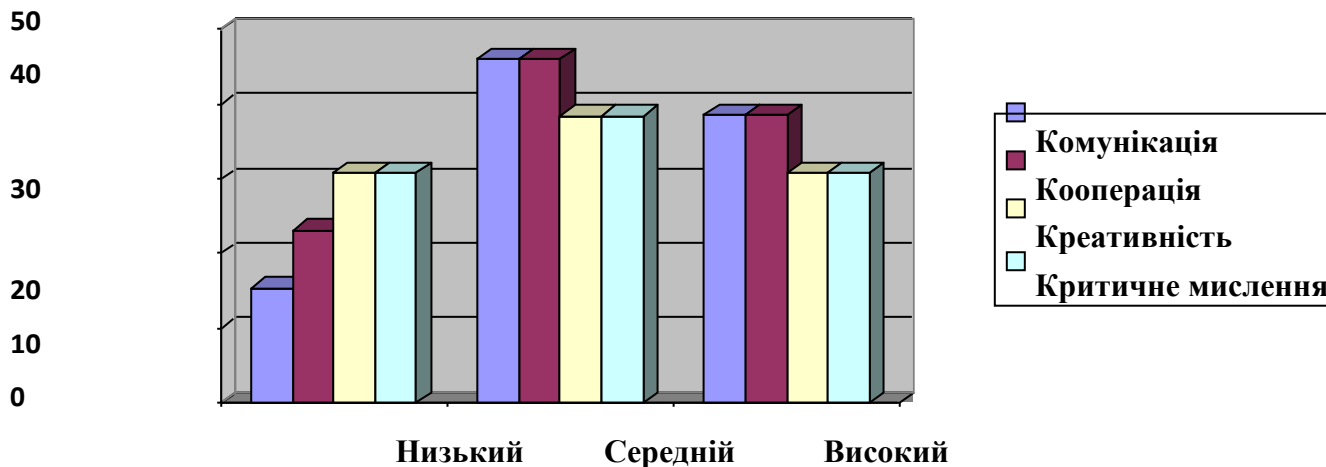
Таким чином, можемо стверджувати, що результати методики «Four Cs» засвідчили позитивні зміни за всіма критеріями та рівнями в ЕГ, та несуттєві зміни в КГ за низьким та середнім рівнями.

Для унаочнення ранжування отриманих даних представимо середні значення за обраними критеріями окремо для КГ (див. рис. 2.5) та ЕГ (див. рис. 2.6) відповідно.



**Рис. 2.5. Результати контрольного етапу за методикою «Four Cs» в учнів контрольної групи**

Отже, можемо дійти висновку, що переважна більшість учнів ЕГ покращило свої попередні результати згідно з даними методики «soft skills», КГ лишилася на первинному рівні з несуттєвими змінами.



*Рис. 2.6. Результати контрольного етапу за методикою «Four Cs» в учнів експериментальної групи*

Наступним кроком контрольного етапу експерименту було здійснено повторне анкетування здобувачів початкової освіти (див. Додаток А), та загальнені результати за всіма критеріями наведені у таблиці 2.5.

*Таблиця 2.5*

**Результати анкетування здобувачів початкової ланки освіти  
на контрольному етапі експерименту (%)**

Критерії (дані наведені у %)	Низький		Середній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Комунікація	33,3	23	50	38,5	16,7	38,5
Кооперація	33,3	23	50	38,5	16,7	38,5
Креативність	33,3	15,4	41,7	53,8	25	30,8
Критичне мислення	25	30,8	50	38,4	25	30,8

Результати анкетування дали підстави стверджувати, що дані КГ на низькому рівні зменшились на 8,4% за критерієм кооперація, натомість як за критерієм креативність він зріс на 8%, за іншими критеріями відсотковий розподіл показників залишився без змін.

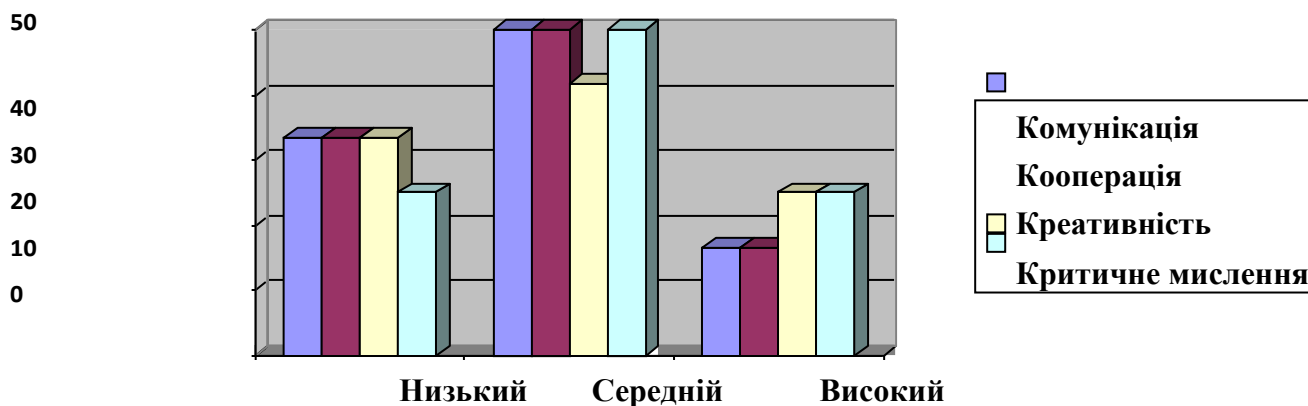
В учнів ЕГ показники кожного критерію зменшилися на низькому рівні. Так, показник критерію комунікація зменшився на 15,4%, критерію кооперація на 23%, критерію креативність на 10%, критерію критичне мислення на 8,3%.

Аналізуючи дані за середнім рівнем зазначимо, що в КГ зміни відбулися лише в показниках критерію кооперація (зріс на 8,3%) та критерію креативність (зменшився на 8,3%). Показники ЕГ за критеріями комунікація та критичне мислення залишився незмінним – 38,5% та зріс за іншими критеріями: кооперація на 8,3%, креативність на 3,8%.

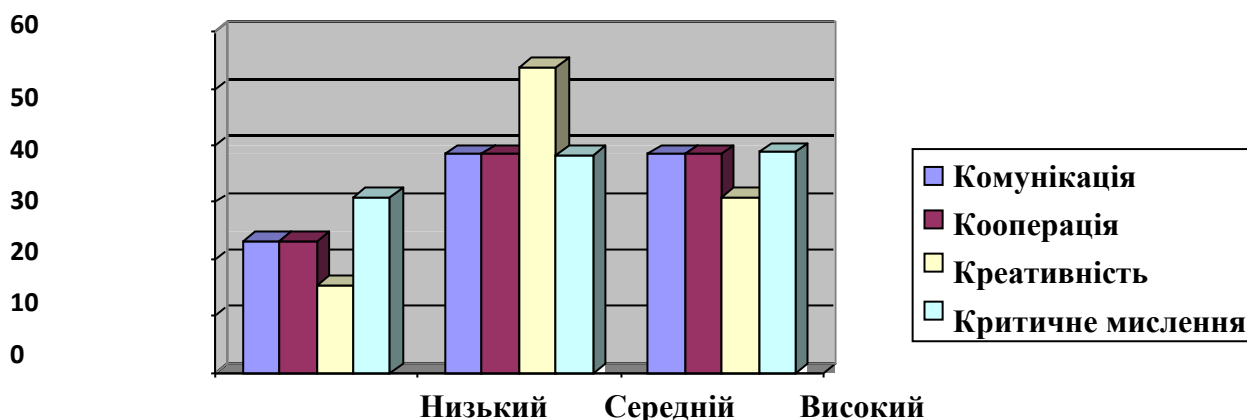
Щодо високого рівня, то за всіма критеріями в КГ показники залишилися незмінними, а в ЕГ збільшилися: показники критеріїв комунікація та критичне мислення - на 5,5%, критерію креативність - на 5,8% та критерію критичне мислення на 7,7%.

Проаналізувавши отримані результати, можемо дійти висновку, що динаміка прослідковується тотожна до попередніх результатів (методика «Four Cs»), а саме дані КГ лишилися майже без змін, натомість як в ЕГ були зафіксовані позитивні зміни – показники за середнім та високим рівнем збільшилися.

Для унаочнення ранжування отриманих даних за повторним анкетуванням здобувачів початкової освіти представимо середні значення за обраними критеріями окремо для КГ (див. рис. 2.7) та ЕГ (див. рис. 2.8) відповідно.



*Рис. 2.7. Результати контрольного етапу за анкетуванням у молодших школярів учнів контрольної групи*



*Рис. 2.8. Результати контрольного етапу за анкетуванням у молодших школярів учнів експериментальної групи*

Після отримання результатів нами було здійснено порівняння середніх значень отриманих показників за всіма методиками констатувального та контрольного етапів педагогічного експерименту (див. табл. 2.6).

Аналізуючи дані проілюстровані за середніми показниками, можемо дійти висновку, що показники критеріїв за низьким рівнем КГ відрізняються зменшенням від первинних у межах 1,2% до 8,4%, натомість як у ЕГ показники

суттєво зменшилися за кожним критерієм: комунікація та кооперація на 23,1%; креативність на 24%; критичне мислення на 19,2%.

Таблиця 2.6

**Порівняльна таблиця зведених даних показників  
за констатувальним та контрольним етапами (у%)**

Критерії (дані наведені у %)	Низький				Середній				Високий			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	конст. етап	контр. етап	конст. етап	контр. етап	конст. етап	контр. етап	конст. етап	контр. етап	конст. етап	контр. етап	конст. етап	контр. етап
Комунікація	37,5	33,3	42,3	19,2	41,7	45,5	38,5	42,3	20,9	20,9	24,2	38,5
Кооперація	41,7	33,3	46,2	23,1	41,7	50	30,8	42,3	16,6	16,7	28,1	38,5
Креативність	37,5	37,5	39,4	15,4	41,7	41,7	44,3	46,1	15,9	20,9	16,4	30,8
Критичне мислення	37,5	33,4	42,3	23,1	45,9	50	38,5	38,5	16,7	16,7	19,2	30,8

Середній рівень показників критеріїв КГ в цілому збільшився від 3,8% до 4,1%, зазначимо, що показники критерію *креативність* залишилися незмінними. Щодо ЕГ, то за критерієм *комунікація* він зріс на 3,8%, за критерієм *кооперація* на 11,5%, за критерієм *креативність* на 1,8%.

Найбільші зміни відбулися у показниках високого рівня ЕГ. Так показники за критерієм *комунікація* зріс на 14,3%; критерію *кооперація* на 10,4%; критерію *креативність* на 14,4%; критичне мислення на 11,6%. Результати КГ, у свою чергу, залишилися без змін лише показники критерію *креативність* зросли на 5%.

Отже, ці дані підтверджують, що розвиток «soft skills» у молодших школярів є ефективним за умов впровадження розробленої нами моделі розвитку «soft skills» здобувачів початкової освіти засобами інноваційних технологій.

## Висновки до розділу 2

З метою перевірки ефективності розробленої моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технології було проведено педагогічний експеримент. У проведенні експериментального дослідження взяли участь учні 4 класу Низівського ліцею Садівської сільської ради Сумського району Сумської області.

Педагогічний експеримент здійснювався у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Реалізуючи констатувальний етап дослідження, було обрано педагогічний інструментарій, що включав методику «Four Cs» та анкетування у молодших школярів.

Методика «Four Cs» (Collaboration, Communication, Creativity, Critical thinking) дало можливість визначити рівень розвитку «soft skills» у молодших школярів узагальнивши їх відповідно до «Давоської десятки», списку із десяти ключових компетенцій, скорочених до чотирьох, найбільш затребуваних до 2022 року: комунікація, креативність, кооперація, критичне мислення. Для об'єктивності отриманих результатів до групи експертів були включені: соціальний працівник, психолог та представник адміністрації школи. У бланках пропонувалося оцінити визначений критерій по шкалі від 1 до 10 (де 10 навичка розвинена повністю), після чого результати оброблялися методом математичної статистики для визначення середнього показника за кожним із критеріїв.

Анкетування здобувачів початкової освіти забезпечило отримання інформації щодо задоволеності учнів наявними у них м'якими навичками.

На основі обраних методів діагностики були визначені критерії та показники, відповідно до яких були схарактеризовані рівні розвитку «soft skills» у молодших школярів (низький, середній, високий).

Отримані результати за методикою «Four Cs» на констатувальному етапі експерименту виявили, що переважна більшість учнів початкових класів, як ЕГ так і КГ мають низький та середній рівні сформованості «soft skills» за всіма

критеріями. Натомість результати анкетування показали, що переважна більшість учнів початкових класів, як ЕГ так і КГ дещо зависили свої показники за всіма критеріями в порівнянні з методикою «Four Cs», проте динаміка прослідковується тотожна до попередніх результатів.

На формувальному етапі експерименту було упроваджено модель розвитку «soft skills» здобувачів початкової освіти засобами інноваційних технологій, що реалізовувалася на основі класичної структури інтерактивного уроку. Нами було визначено і реалізовано комплекс дібраних вправ для розвитку кожного з визначених «soft skills» у молодших школярів. Так, з метою розвитку комунікації, серед інших нами була використана вправа «Дзеркало»; для розвитку креативності поряд з реалізацією проєктів нами було застосовано вправу «Творець»; вправа «Дерево передбачень» сприяла розвитку критичного мислення, а вправа «Побудова фігури» сприяла отриманню навичок ефективної командної роботи.

Результати контрольного етапу експерименту наведені за середніми показниками критеріїв, виявили, що показники критеріїв за низьким рівнем КГ відрізняються зменшенням від первинних у межах 1,2% до 8,4%, натомість яку ЕГ показники суттєво зменшилися за кожним критерієм: комунікація та кооперація на 23,1%; креативність на 24%; критичне мислення на 19,2%. Середній рівень показників критеріїв КГ в цілому збільшився від 3,8% до 4,1%, зазначимо, що показники критерію креативність залишилися незмінними. Щодо ЕГ, то за критерієм комунікація він зріс на 3,8%, за критерієм кооперація на 11,5%, за критерієм креативність на 1,8%. Найбільші зміни відбулися у показниках високого рівня ЕГ. Так, показник за критерієм комунікація зріс на 14,3%; критерію кооперація на 10,4%; критерію креативність на 14,4%; критичне мислення на 11,6%. Результати КГ, у свою чергу, залишилися без змін лише показники критерію креативність зросли на 5%.

Таким чином, наведені дані підтверджують, що розвиток soft skills у молодших школярів є ефективним за умов впровадження розробленої нами моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних

технологій.

## ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційному дослідженні подано теоретичне узагальнення та практичне вирішення питання розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій, що полягало у теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці моделі, яка забезпечить ефективне розв'язання означеної проблеми. Здійснена розвідка дала змогу сформулювати подані нижче висновки:

1. Здійснено дефінітивну характеристику поняттєвого апарату дослідження та з'ясовано особливості розвитку «soft skills» у молодших школярів. Визначено, що під «технологією» слід розуміти сукупність методів, процесів і матеріалів, способи взаємодії людини, знарядь та предметів праці. У свою чергу, «педагогічна технологія» визначена як спеціальний набір форм, методів, способів, прийомів навчання та виховних засобів, що системно використовуються в освітньому процесі на основі декларованих психолого-педагогічних установок, що призводить завжди до досягнення прогнозованого освітнього результату з допустимою нормою відхилення.

Доведено, що на сьогодні не існує єдиного визначення поняття «soft skills», проте аналіз науково-педагогічних доробків дав підстави визначити сутність поняття «soft skills» у молодших школярів» як комплекс особистісних навичок, що відповідають за успішну участь в освітньому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною предметною галуззю чи видом отриманих знань.

Уточнено перелік «soft skills» учнів початкових класів. У межах дослідження до них віднесені: комунікативні навички (здатність до ділового співробітництва, готовність працювати спільно з іншими людьми, терпимість до чужої думки, а також навички комунікативної взаємодії); креативність (здатність до створення продуктів, що відрізняються новизною, оригінальністю, унікальністю); аналітичне мислення (здатність до використання логіки під час аналізу інформації та прийняття рішень); критичне мислення (здатність ставити

під сумнів інформацію, що надходить, включаючи власні переконання); гнучкість (уміння пристосовуватися, підлаштовуватися, адаптуватися, використовуючи при цьому свої творчі здібності, вміння виходити за рамки шаблонів мислення та поведінки, вміння мислити нестандартно); судження та прийняття рішень (здатність до ідентифікації альтернатив та вибору серед них, заснований на цінностях та перевагах приймаючого рішення); самоконтроль (синтез якостей і здібностей, що дозволяють людині ефективно керувати собою у різних видах діяльності та спілкуванні); планування (здатність оптимально розподілити ресурси задля досягнення поставлених цілей, вміння ставити цілі (завдання) і виконувати дії щодо їх здійснення в майбутньому); адаптивність (здатність адаптуватися до мінливих обставин); дослідницькі навички (синтез операцій щодо здійснення інтелектуальних та емпіричних дій, що становлять дослідницьку діяльність та призводять до нового знання); міжособистісні навички (володіння навичками, пов'язаними з обміном інформацією у письмовій та усній формі, вміння слухати, стримуванням емоцій, управління конфліктами, створенням довіри та веденням переговорів); командна робота (здатність спілкуватися та налагоджувати конструктивний діалог з будь-яким членом команди); навички роботи в інформаційному середовищі – цифрове середовище Інтернет (уміння знаходити потрібну інформацію у цифровому середовищі Інтернет). Розглянуто умови й алгоритми їх використання.

2. Досліджено можливості використання інноваційних технологій в освітньому процесі НУШ. Здійснено теоретичний аналіз актуальних інноваційних педагогічних технологій (інформаційно-комунікаційна технології, технології розвитку критичного мислення, проектні технології, здоров'язберігальні технології, технології проблемного навчання, ігрові технології, кейс – технології, технології створення предметно-розвивального середовища, технології навчання у співпраці, технології дослідницької діяльності) в освітньому процесі учнів початкових класів щодо можливості їх використання для розвитку «soft skills» у молодших школярів. Визначено, що при правильному добрані методів та прийомів реалізації вищезазначених

технологій, вони здатні впливати на розвиток «soft skills» як у навчальній, так і поза навчальній діяльності.

3. Розроблено та теоретично обґрунтовано модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій. Визначено три блоки моделі (теоретично-методологічний практичний та оцінний), які охопили п'ять компонентів: *цільовий* – визначає мету та прогнозований результат впровадження моделі (розвиток «soft skills» здобувачів початкової освіти); *концептуальний*, що включає Державний стандарт НУШ, перелік «soft skills» здобувачів початкової освіти, основні положення концепції НУШ та «soft skills» у молодших школярів (комунікація, креативність, кооперація та критичне мислення); *процесуальний* – складається з трьох етапів – підготовчого (визначення рівня сформованості «soft skills» здобувачів початкової освіти); освітнього (розвиток «soft skills» здобувачів початкової освіти засобами інноваційних технологій та відповідних їм методів і прийомів); інтегрального (перенесення отриманих навиків «soft skills» у реальні життєві ситуації з подальшим самовдосконаленням); *змістовно-методичний* включає зміст освіти учнів початкових класів (навчальний матеріал уроків, на яких відбувається розвиток «soft skills»), інноваційні технології (та відповідні їм методи і засоби) та форми навчання (групові та індивідуальні); *діагностико-результативний*, що передбачає визначення методів оцінювання (анкетування, експертне оцінювання та педагогічне спостереження за методикою «Four Cs») та визначення результату з подальшою рефлексією та кореляцією освітнього процесу початкової школи.

4. Експериментально перевірено ефективність моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій. В експерименті взяли участь учні 4 класу (13 учнів – ЕГ, 12 учнів – КГ) Низівського ліцею Садівської сільської ради Сумського району Сумської області. Педагогічний експеримент здійснювався у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Реалізуючи констатувальний етап дослідження було обрано педагогічний інструментарій, що включав методику «Four Cs» та анкетування у молодших школярів освіти на основі якого були визначені критерії, показників

та рівні розвитку «soft skills» у молодших школярів (низький, середній, високий).

Отримані результати на констатувальному етапі експерименту виявили, що переважна більшість учнів початкових класів, як ЕГ так і КГ мають низький та середній рівні сформованості «soft skills» за всіма критеріями. На формувальному етапі експерименту було впроваджено модель розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій, що здійснювалося на основі класичної структури інтерактивного уроку. Нами було визначено і реалізовано комплекс підібраних вправ для розвитку кожного з виділених «soft skills» у молодших школярів. Так, наприклад, для розвитку комунікації, серед інших нами була використана вправа «Дзеркало»; для розвитку креативності поряд з реалізацією проєктів нами було застосовано вправу «Творець»; вправа «Дерево передбачень» сприяла розвитку критичного мислення, а вправа «Побудова фігури» сприяла отриманню навиків ефективної командної роботи.

Результати контрольного етапу експерименту наведені за середніми показниками критеріїв, виявили, що у ЕГ показники суттєво зменшилися за кожним критерієм: комунікація та кооперація на 23,1%; креативність на 24%; критичне мислення на 19,2%. Щодо середнього рівня показників ЕГ, то за критерієм комунікація він зріс на 3,8%, за критерієм кооперація на 11,5%, за критерієм креативність на 1,8%. Найбільші зміни відбулися у показниках високого рівня ЕГ. Так, показник за критерієм комунікація зріс на 14,3%; критерію кооперація на 10,4%; критерію креативність на 14,4%; критичне мислення на 11,6%. Результати КГ, у свою чергу, залишилися майже без змін за всіма рівнями показників критеріїв.

Отже, можемо дійти висновку, що розвиток «soft skills» учнів початкових класів є ефективним за умов впровадження розробленої нами моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів засобами інноваційних технологій.

Проведене дослідження не претендує на повне і всебічне розкриття всіх аспектів проблематики дослідження. Перспективний напрямом для майбутніх наукових розвідок вбачаємо у розробці інтегрованих уроків із залученням моделі розвитку «soft skills» у молодших школярів з особливими освітніми потребами засобами інноваційних технологій.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Ю.М. Партнерські відносини викладача і студента в навчанні: за і проти навчання. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. Вип. № 4. 2009.  
URL:  
[http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/pedagog\\_editions\\_emagazine\\_pedagogical\\_scienc\\_e\\_arhiv\\_pn\\_n4\\_2009\\_st\\_1/](http://www.intellectinvest.org.ua/ukr/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_scienc_e_arhiv_pn_n4_2009_st_1/)
2. Белкіна О.В. Критичне мислення вчителя як передумова його розвитку в учнів *Формування гуманістичного світогляду вчителя*: Уманський держ. педагог. ун-т. ім. П. Тичини. К.: Наук. світ, 2001. С. 80–84.
3. Біда О. Структура і методика інтерактивного уроку. *Початкова школа*. 2007. №7. 434 с.
4. Біляковська О.О. «Soft skills» як необхідна складова якісної професійної підготовки майбутнього вчителя. *Prace naukowe Akademii im. J. Długoszawa Częstochowie. Rocznik polsko-ukrainski*. Częstochowa. 2018. Т. XX. S. 175–186.
5. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. *З досвіду роботи*. 2004. № 3/4. С. 229–232.
6. Гоголкина Т., Павленко А. Навички в м'якому варіанті – теж передумова для успіху. URL: <https://www.dw.com/uk/навички-вмякому-варіанті-теж-передумова-для-успіху/a-15343547>
7. Годованюк Т.Л. Метод навчальних проєктів в курсі методики навчання математики. 2010. URL:  
[http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc\\_gum/pednauk/2010\\_2/295.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pednauk/2010_2/295.pdf)
8. Даниленко Л.І. Теорія і практика інноваційної діяльності в загальній середній школі. *Управління освітою*. 2001. № 3. С. 18–24.
9. Державний стандарт початкової освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87). URL:  
<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartupochatkovoyi-osviti>

10. Дичківська І.М. Актуальні проблеми педагогічної інноватики. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2002. 128 с.
11. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-ге вид. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
12. Длугунович Н.А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6 (219). С. 239–242.
13. Досяк І.М. Нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій. 1–4 класи. Х.: Вид. група «Основа». 2007. С. 160.
14. Європейський словник навичок та компетенцій. *DISCO European Dictionary of Skills and Competences*. URL: [http://disco-tools.eu/disco2\\_portal/](http://disco-tools.eu/disco2_portal/)
15. Єльнікова О.В. Інтерактивні методи навчання, їх місце у класифікації педагогічних інновацій. *Імідж сучасного педагога*. 2001. № 3. С. 71–74.
16. Ігнатенко М. Сучасні освітні технології. *Математика в школі*. 2013. № 4. С. 2–6.
17. Коберник Г.І. Використання інноваційних технологій у початковій школі. 2017. С. 6.
18. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного університету*. 2015. № 2. С. 162–167.
19. Кожушкіна Т.Л. Міжособистісна взаємодія як складова частина «soft skills» студентів педагогічного коледжу. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Вип. 63. 2018. С. 77–81.
20. Колесник Л. Інтерактивні методи навчання на уроках читання. Початкова школа. 2014. № 1. С. 22–25.
21. Коломієць Н.А. Дидактичні засади застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів. Київ. 2009. С. 19.

22. Концепція «Нова українська школа».  
URL:<https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
23. Кроуфорд А., Саул В. Технології розвитку критичного мислення. К: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2006. 224 с.
24. Лазунова О.Г., Волошина Т.В., Корольчук В.І. Розвиток «soft skills» у майбутніх фахівців з інформаційних технологій: методи, засоби, індикатори оцінювання. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. Вип. спецвип. С. 93–106.
25. Максимюк С.П. Педагогіка. URL: <https://pidruchniki.com/1584072017954/pedagogika/pedagogika>
26. Наход С.А. Значущість «soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Вип.63.2018.URL:  
<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23921/Nakhod%20S.%20%20..pdf?sequence=1>
27. Нікітченко О.С., Тарасова О.А. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови: навчально-практичний посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2017. 104 с.
28. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja; під заг. ред. Н.М. Бібік. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
29. Освітні технології: навч.-метод. посібн. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; За заг. ред. О.М. Пехоти. Київ: А.С.К., 2001. 256 с.
30. Осіпова С. Впровадження інноваційних технологій у процесі викладання літературного читання в початкових класах. *XIII Хмурівські читання кафедра ТiМСО*. Обласна науково-практична інтернет-конференція. 2017. URL:  
<http://timso.koippo.kr.ua/hmura13/osipova-svitlana-illivna-vprovadzhennyainnovatsijnyh-tehnolohij-u-protsesi-vykladannyaliteraturnohochytannya-v-pochatkovyh-klasah>

31. Павленко Т.В. Основні психологічні підходи визначення поняття «комунікація». *Актуальні проблеми психології*. Т. ІХ, *Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія*. Вип. 9, 2016. С. 368–376.
32. Пархоменко Н. Методика роботи над словом, текстом на уроках читання. *Початкова школа*. 2000. № 7. С. 44–48.
33. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій / за ред. І. Зязюна, О. Пехоти. Київ: Вид-во А.С.К., 2003. 240 с.
34. Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону: збірник матеріалів конференції / за ред. О.В. Пастовенського. Житомир, 2017. С. 21–28.
35. Руденко Н. Інтерактивне навчання на уроках математики в початковій школі. *Початкова школа*, 2015. № 12. С. 45.
36. Савченко О.Я. Читання. Навчання і виховання учнів 1–4 класів. Київ: *Початкова школа*, 2005. 252 с.
37. Сиротинко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків: Видавнича група «Основа», 2003. 162 с. URL: [http://mybclass.at.ua/load/statti/vikoristannja\\_innovacijnikh\\_tekhnologij\\_na\\_urokakh\\_v\\_pochatkovij\\_shkoli/3-1-0-3](http://mybclass.at.ua/load/statti/vikoristannja_innovacijnikh_tekhnologij_na_urokakh_v_pochatkovij_shkoli/3-1-0-3)
38. Сиротинко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків: Видавнича група «Основа», 2003. 58 с.
39. Ситник Н.І. Управління персоналом: навч. посіб. Київ: фірма «Інкос», 2009. 472 с.
40. Ситуація на ринку праці та діяльність обласної служби зайнятості у Вінницькій області у січні 2015 року. *Інформаційно-аналітичні матеріал: сайт Вінницького регіонального центру зайнятості*. Вінниця, 2015. URL: <http://www.dcz.gov.ua/vin/control/uk/statdatacatalog/list>.
41. Сімакова І.О. Використання кейсового методу для навчання іншомовної професійно орієнтованої дискусії студентів інженерних спеціальностей. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. Вип. 3. С. 191–195.

42. Смагіна Т.М. Зміщення акцентів з «hard skills» на «soft skills» в підвищенні професійної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти. *Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти регіону: збірник матеріалів конференції* / За ред. О.В. Пастовенського. Житомир, 2017. С. 21.
43. Співаковський О.В., Львов М.С. Педагогічні технології та педагогічно-орієнтовані програмні системи: Предметно-орієнтований підхід *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2002. № 2. С. 17–21.
44. Сухомлинський В.О. До 100-річчя від дня народження: довідкове видання. Вінниця. 2018. 395 с.
45. Технології розвитку критичного мислення на уроках історії. З досвіду роботи вчителів. Миколаїв: Наук.-метод. центр управління освіти Миколаївської міської ради, 2008. 47 с.
46. Ткачук І.І., Сосновенко Н.В. Розвиток «М'які навички» у студентів коледжів. *Професійна освіта*. 2019. № 3 (84). С. 16–18.
47. Тягло А.В., Воропай Т.С. Критичне мислення, проблема світової освіти ХХІ століття. Х.: Інститут внутрішніх справ, 1999. 285 с.
48. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х т. Київ: Радянська школа, 1983. Т. 1. 488 с.
49. Химинець В.В., Кірик М.Ю. Інновації в початковій школі. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 312 с.
50. Хмель В.П. Упровадження інноваційних технологій у вивчення циклу математичних дисциплін. URL: [http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Vlush/Ped/2011\\_13\\_2/13.pdf](http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Ped/2011_13_2/13.pdf)
51. Чепура О. Використання інноваційних технологій в освітньому процесі початкової школи. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (28 квітня 2021 року)*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 245–249.

52. Чепура О. «Soft skills» та їх розвиток в учнів початкових класів. *Актуальні питання дошкільної і початкової освіти*. 2021. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 209–213.
53. Шуневич О.М. Фасилітативний підхід як умова трансформаційного навчання вчителів у післядипломній освіті. *Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти*: Матеріали I Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції / Навчально-науковий інститут права НУВГП. Рівне, 2018. С. 219–224.
54. Янковська О., Саприкіна М. Звіт за результатами I Національного Форуму «Бізнес і університети»; Центр «Розвиток КСВ». Київ. 2013. URL: [http://csrukraine.org/wp-content/uploads/2014/04/ForumReport\\_Final.pdf](http://csrukraine.org/wp-content/uploads/2014/04/ForumReport_Final.pdf)
55. 10000 videos «Soft Skills» URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.thv.softskills&hl=uk>
56. Amadei, 2004 – Amadei, B. Engineering for the Developing World. *The Bridge*. 2004. № 2(34). P. 24–31. URL: <https://www.nae.edu/Publications/Bridge/EngineeringForeignPolicy/EngineeringfortheDevelopingWorld.aspx>
57. An Educator s Guide to the Four Cs. URL: <https://www.gamelearn.com/top-soft-skills-2020-how-to-train-them/>
58. Berglund A., Heintz F. Integrating Soft Skills into Engineering Education for Increased Student Throughput and more Professional Engineers. *LTHs 8: e Pedagogiska*. Inspirationskonferens, december, Linköping University, Sweden 2014. URL: [https://www.lth.se/fileadmin/lth/genombrottet/konferens2014/11\\_Berglund\\_Heintz.pdf](https://www.lth.se/fileadmin/lth/genombrottet/konferens2014/11_Berglund_Heintz.pdf)
59. Brewer L. The top 6 skills today’s employers want. *Laura Brewer Work in progress*. URL: <http://iloblog.org/2014/04/11/the-top-6-skills-todays-employers-want/>
60. Cately Y.M. Raising Stakeholders’ Awareness of the Need for Soft Skills in the Tertiary Engineering Education Curriculum. *Synergy* 2010. № 6 (1). P. 41–56. URL: <http://synergy.ase.ro/issues/2010-vol6-no1/07-raising->

stakeholdersawarenessof-the-need-for-soft-skills-in-the-tertiary-engineering-educationcurriculum.pdf

61. Europe Direct is a service to help you find answers to your questions about the European Union. URL:

<http://www.britishcouncil.org/sites/britishcouncil.uk2/files/youth-in-actionkeycomp-en.pdf>

62. Grzesiak J. Kalisz-Konin «Mentoring» i «coaching misją» kompetentnego i odpowiedzialnego nauczyciela nauczycieli. *Ewaluacja i innowacje w edukacji*. Kompetencje i odpowiedzialność nauczyciela. 2010. S. 577–585.

63. James J. Heckman, Tim D. Kautz Hard Evidence on Soft Skills. *Working Paper* 18121; National Bureau of Economic Research. June 2012. URL: <http://www.nber.org/papers/w18121>

64. Robles M.M. Executive Perceptions of the Top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*. 2012. № 75 (4). P. 453–465.

65. Sisson L.G., Adams A.R. Essential hospitality management competencies: The importance of soft skills. *Journal of Hospitality and Tourism Education*. 2013. № 25 (3). P. 131–145.

66. Top Soft Skills for 2020: What They Are and How To Train Them. 2016. URL: <https://www.game-learn.com/topsoft-skills-2020-how-to-train-them/>

## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### Анкета для діагностики особистісного відношення молодших школярів до наявних у них навичок «soft skills»

*Мета: визначити ступінь задоволеності учнів наявними у них м'якими навичками на прикладі аналізу проектної діяльності.*

Зазнач своє ім'я:

Клас \_\_\_\_\_

Уважно прочитай кожне питання та можливі варіанти  
відповідейдо нього.

Оберіть відповідь, що найточніше відображають вашу думку, і обведітьїї.

Просимо відповідати щиро та працювати самостійно.

1. Мені було комфортно працювати у групі.

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

2. Ми добре розуміли одне одного під час виконання групового  
завдання.

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

3. Мені було важко працювати у групі.

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

4. Краще працювати одному (одній), ніж у групі.

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

5. Під час виконання завдань враховувалися думки кожного з учасників.

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

6. Я був (ла) активним/активним.

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

7. Я був (ла) згоден / згодна з усіма прийнятими рішеннями в нашій

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

групі. 8. Наша група впоралася з поставленим завданням.

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

9. Я б ще попрацював (ла) у цій групі.

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

10. Я відчуваю радість та задоволення від участі та результатів проєкту

1) Так

2) Ні

3) Не впевнений (а)

## Додаток Б

### Підбір вправ для розвитку soft skills молодших школярів

#### Розвиток комунікативних навичок

##### *Вправа «Давайте привітаємось»*

Мета: відчувати своє тіло, зняти м'язову напругу, подолати відчуженість.

Опис: учні за сигналом вчителя хаотично рухаються по кімнаті та вітаються з усіма, хто зустрічається на їхньому шляху (можливо, що хтось спеціально схоче привітатись саме з тим, хто зазвичай не звертає на нього уваги).

Вітатися треба певним чином:

перша зупинка – вітаємось за руку, друга зупинка – вітаємось плечиками, третя зупинка – вітаємось спинками.

Примітка. Для повноти тактильних відчуттів бажано запровадити заборону на розмови.

##### *Вправа «Сполучні нитки»*

Мета. Розвинути комунікативні здібності учнів, навчити їх уважно ставитись до власних особистісних якостей та особистісних якостей однолітків, розуміння відмінностей у характерах, уміння їх цінувати.

Обладнання. Клубок ниток.

Опис: учні сідають у коло. Ведучий, тримаючи в руках клубок, обмотує нитку навколо вказівного пальця, а потім кидає клубок току, хто сидить ліворуч і ставить йому питання. Питання можуть бути різними, наприклад: Що ти найбільше любиш робити? У що ти любиш грати? Який твій улюблений колір? Хто твій друг чи подруга? Які люди тобі подобаються? тощо.

Учень повинен зловити клубок, у свою чергу, намотати нитку на палець, відповісти на питання і кинути клубок далі, супроводжуючи своїм питанням (клубок слід кидати за годинниковою стрілкою).

Примітка. Якщо ви не впевнені у здатності учнів вигадувати подібні питання, можна першого разу запропонувати їм після відповіді на запитання передавати клубок назад вчителю.

Вправа «Рукавички»

Мета. Розвиток комунікативних навичок.

Обладнання: олівці 3-х кольорів, 2 аркуші паперу, вирізані у формі рукавичок однаковим незабарвленим візерунком.

Опис: двоє учнів мають однаково розфарбувати рукавиці. Яка пара закінчить фарбувати швидше, та переможе.

Ускладнення завдання – малювати на рукавичках візерунок. Вправа «Дзеркало»

Мета: розвиток комунікативних навичок, уміння діяти злагоджено, здійснювати довільні рухи.

Опис: перед початком проводиться розминка – учитель стає перед дітьми і просить як найточніше повторювати за його рухами. Він демонструє нескладні фізичні вправи, а учні відтворюють його рухи. Після цього учні розбиваються на пари і кожна пара по черзі «виступає» перед рештою. У кожній парі один здійснює якусь дію (наприклад, ляскає в долоні, або піднімає руки, або робить нахили в бік), а інший намагається якомога точніше відтворити його рух, як у дзеркалі. Кожна пара сама вирішує, хто показуватиме, а хто відтворювати рухи. Решта оцінюють, наскільки добре працює дзеркало.

Показниками «правильності» дзеркала є точність та одночасність рухів.

Якщо дзеркало спотворює чи спізнюється, воно зіпсоване чи криве. Парі учнів слід пропонувати потренуватися і налагодити зіпсоване дзеркало. Показавши 2-3 рухи, пара сідає на місце, а наступна демонструє свою «дзеркальність».

### ***Вправа «Збори у похід»***

Мета. Розвинути комунікативні навички, уяву, здатність передавати повідомлення невербальними засобами, закріпити навичку читання простих слів.

Опис: усі учні об'єднуються у пари. Вчитель пояснює, що вони живуть на шостому поверсі і збираються йти в похід. Один учень з пари вже спустився на вулицю, але згадав, що забув узяти деякі речі. Підніматися нагору з рюкзаком важко, тому він намагається жестами передати своєму товаришу, що визирнув у вікно, що ж він забув. Після чого учень, який начебто унизу, отримує листок, на якому друкованими літерами написано назви трьох предметів (наприклад, м'яч, окуляри, ложка), що він має пояснити напарнику всі пари стають у ряд і виконують завдання. Примітка. Розмовляти під час проведення цієї гри не можна.

### ***Вправа «Компліменти»***

Мета. Розвинути комунікативні навички, навчити учнів бути уважними по відношенню один до одного, говорити компліменти, зняти емоційну напругу.

Обладнання. Маленький м'яч.

Опис. Учні стають у коло. Вчитель уточнює у них чи знають вони що таке компліменти (приємні слова, якими люди тішать одне одного). Вчитель пропонує, передаючи м'ячик по колу, говорити компліменти. У відповідь на комплімент на свою адресу учень повинен обов'язково говорити: «Дякую, дуже приємно!». Доцільно починати вчителю, він першим передає м'ячик сусідові та каже, наприклад: «Люба, які в тебе сьогодні гарні чобітки!»

Обов'язкова умова – дивитися в очі тому, з ким зараз говориш.

Таким чином, дані ігрові прийоми роботи на уроках викликають інтерес, формують уміння слухати інших, висловлювати свою думку, активізують пізнавальну діяльність, сприяють умінню спілкуватися, тобто. є ефективним засобом розвитку комунікативних компетенцій особистості.

Глобальніше на розвиток комунікативних навичок спрямована методика колективного творчого виховання [31]. У колективній творчій діяльності задовольняються і реалізуються різні потреби учнів йде розвиток та задоволення пізнавальної діяльності та творчої активності, ініціативи та самостійності.

Творча робота в колективі дає можливість проявити свої таланти та можливості, показати оточуючим самоцінність та унікальність своєї особистості. Дана діяльність сприяє набуттю досвіду самореалізації, формуванню якісно нових рівнів самооцінки та впевненості в собі та реалізується при виконанні проектної діяльності.

### **Стратегії на розвиток критичного мислення**

У ході вивчення та застосування методів та прийомів розвитку технології критичного мислення на заняттях можна виділити найбільш підходящі для кожної фази заняття [27].

#### **1. Стадія виклику**

*Прийом «Кластер».* Інформація, що стосується будь-якого поняття, явища, події, описаного у тексті, систематизується в певні кластери (грони). У центрі знаходяться ключові концепції. Наступні асоціації учні логічно пов'язують із ключовим поняттям. У результаті виходить подібність опорного конспекту з досліджуваної тему.

*Прийом «Загадка».* Тема заняття зашифрована як загадка чи загадка-опис. *Прийом «Мозковий штурм».* Учні можуть висловлювати будь-яку думку, що допоможе знайти вихід із проблемної ситуації. Усі висунуті пропозиції фіксуються без будь-якої оцінки, а далі сортуються за ступенем здійсненності та очікуваної ефективності. Непридатні відкидаються, перспективні беруться на озброєння й реалізуються.

*Прийом «Таблиця «товстих» та «тонких» питань».* У лівій частині – прості («тонкі») питання, у правій – питання, потребують складнішої, розгорнутої відповіді.

*Прийом «Театралізація».* Заздалегідь підготовлені учні показують інсценування, пов'язану безпосередньо з темою заняття.

*Прийом «Так / ні».* Учитель зачитає твердження, пов'язані з темою заняття, учні записують відповіді у вигляді: «так» чи «ні».

*Прийом «Інтелектуальна розминка (опитування) або тест».* Дуже схожий на попередній прийом. Учні повинні дати дуже коротку відповідь на поставлені питання.

*Прийом «Дискусія».* Це обговорення питання на задану тему.

*Прийом «Проблемне питання».* Заняття починається із питання, записаного на дошці. Відповідь на нього учні отримують під час уроку.

## **2. Стадія осмислення**

*Прийом «Зигзаг».* Організовується робота: у парах або невеликих групах над однією і тією ж проблемою, у якій висуваються нові ідеї. Ці ідеї та думки обговорюються.

Мета - систематизація великого за обсягом матеріалу. Для цього належить спочатку розбити текст на смислові уривки для взаємонавчання.

Кількість уривків має збігатися з кількістю членів групи. Наприклад, якщо текст розбитий на 5 смислових уривків, то і в групі має бути об'єднано 5 учнів. Групі видаються тексти різного змісту. Кожен учень працює зі своїм текстом: виділяючи головне, або складає опорний конспект, або використовує одну з графічних форм (наприклад, «кластер»). Після закінчення роботи учні переходять до інших груп – групи експертів.

*Прийом «Інсерт» або «Читання з позначками».* При вивченні інформації, пов'язаної з новими ідеями, учитель просить кожного з учасників (пару та групу) зробити індивідуальну таблицю позначок (маркування).

Однією з можливих форм контролю ефективності читання з позначками є складання маркувальної таблиці. У ній передбачено три колонки: Знаю, Дізнався нове, Хочу дізнатися докладніше.

*Приєм «Дерево передбачень».* Цей прийом допомагає робити припущення щодо розвитку певної проблеми чи питання. Правила роботи з цим прийомом такі: спираючись на припущення учнів щодо можливого розвитку ситуацій, моделюють подальший фінал. Стовбур дерева – тема, гілки – припущення, що ведуться за двома основним напрямом – «можливо» і «ймовірно» (кількість «гілок» не обмежена), і, нарешті, «листя» – обґрунтування цих припущень, аргументи на користь того чи іншого іншої думки.

*Приєм «Кола по воді».* Опорне слово – це поняття, явище, що вивчається. Воно записується в стовпчик і на кожну букву підбираються іменники (дієслова, прикметники, стійкі словосполучення) до теми, що вивчається. По суті це невелике дослідження, що може розпочатися у класі та мати продовження в позакласний час.

*Приєм «Читання із зупинками».* Дуже ефективний під час роботи над читанням тексту проблемного змісту, а також при роботі з аудіо та візуальними посібниками. Він допомагає опрацьовувати матеріал детально. Крім того, учні мають можливість пофантазувати, оцінити факт чи подію критично, висловити свою думку. Тут відбувається навчання як критичного мислення, такі рефлексивного, на стадії осмислення матеріалу, і творчому, на стадії прогнозування подій.

*Приєм «Шість капелюхів».* Пропонує при вирішенні творчого завдання виконувати за один раз по одній мисленнєвій дії. Учні об'єднуються у шість груп, кожна отримує капелюх певного кольору.

Білий капелюх: статистичний. Білий колір символізує чистоту, правду. Це колір інформації. Нас цікавлять лише факти. Ми не запитуємо про те, що ми вже знаємо, яких даних недостатньо, яка ще інформація нам необхідна і як її отримати.

Червоний капелюх: емоційний. Червоний колір – колір життя, крові, кохання, чуттєвості, страждань. Учні можуть висловити свої почуття та інтуїтивні припущення щодо розглянутого питання, не вдаючись до пояснення про те, чому це так, хто винен і що робити. Що я відчуваю з приводу цієї проблеми?

Чорний капелюх: негативний. Чорний колір – колір землі, ґрунту, основи, здорового глузду. Цей капелюх допомагає критично оцінити пропозиції, що висувуються, зрозуміти, наскільки вони реалістичні, безпечні та здійсненні. Основне значення – чи спрацює це? Наскільки це безпечно? Чи реалізована ця ідея?

Жовтий капелюх: позитивний. Жовтий – це колір сонця, тепла, золота, зиску. Жовтий капелюх вимагає від нас переключити свою увагу на пошук переваг та позитивних сторін аналізованої ідеї. Навіщо це робити? Якими будуть результати? Чи варто це робити? Зелений капелюх: творчий. Зелений колір – це оновлення, зростання. Перебуваючи під зеленим капелюхом, учні вигадують до тексту загадки, завдання, ребуси, складають кластер, синквейн тощо.

Синій капелюх: аналітичний. Синій колір – колір мудрості та знання. У цьому капелюсі група здійснює рефлексію щодо всього розумового процесу. Підсумовує виконану роботу, намічає подальші кроки.

Зелений капелюх: чи змінюється предмет, явище, подія.

Запитання, що можна написати на капелюхах:

Білий капелюх: Скільки?

Червоний капелюх: Що сподобалося?

Чорний капелюх: Що не сподобалося?

Жовтий капелюх: Що добре?

Синій капелюх: Чому?

Зелений капелюх: Як змінюється?

### ***3. Стадія рефлексії***

Прийоми: «Сінквейн», «Лист до вчителя», «П'ятихвилинне есе», «Таблиця «товстих» та «тонких» питань»

*Прийом «Сінквейн»* у перекладі з французької – вірш із п'яти рядків, який вимагає синтезу інформації та матеріалу у коротких виразах.

Правила написання сінквейну:

1. У першому рядку тема називається одним словом (зазвичай іменником).
2. Другий рядок – це опис теми двома словами (двома прикметниками).
3. Третій рядок – це опис дії у межах цієї теми трьома словами.
4. Четвертий рядок – пропозиція з чотирьох слів, що розкриває суть теми або ставлення до неї.
5. Останній рядок – це синонім із одного слова, який повторює суть теми.

*Прийом «Лист до вчителя».* Учитель пропонує учням написати «Лист до вчителя» (мамі, інопланетянина, казкового героя тощо).

Пам'ятка написання листа.

1. Я прочитав оповідання
2. Найбільше запам'яталося
3. Сподобалося
4. Не сподобалося
5. Мій емоційний стан
6. Ця розповідь вчить мене

*Прийом «П'ятихвилинне есе»* допомагає учням підсумувати свої знання з теми, що вивчається, педагог просить учнів виконати такі завдання:

- 1) написати, що нового дізналися на цю тему;
- 2) поставити запитання, яку вони отримали відповідь.

### **Вправи для розвитку креативності**

Цільові орієнтири розвитку креативності учнів початкової освіти: формування та розвиток творчих здібностей учнів; соціалізація та адаптація учнів до життя в суспільстві; формування загальної культури учнів.

Що впливає розвиток креативності? – особистісні якості учнів початкових класів; середовище, в якому знаходяться здобувачів початкової освіти; особистість вчителя. Виділяють 4 етапи розвитку креативності [24]:

- 1 етап - інтерес учня до певного виду діяльності;
- 2 етап - імітація (повторення дій педагога);
- 3 етап – власна творчість;
- 4 етап - гармонізація дій: учень-вчитель;

Найкраще креативність розвиває проєктна діяльність (див. п. 1.2), оскільки вона дає можливість учням активно включатися в процес пошуку необхідної інформації, її критичного та творчого осмислення, освоєння способів самостійних дій під час вирішення освітньої проблеми та актуалізації одержуваних таким чином ЗУН.

Під час виконання освітніх творчих проєктів розвиваються вміння розподіляти ролі, керувати та підкорятися, обговорювати тему, наводити аргументи, аналізувати інформацію та робити висновки, тренуються навички планування та виступи на публіці. Наведемо етапи виконання творчого проєкту.

Підготовчий етап: обрати тему творчого проєкту, сформулювати та обґрунтувати мотиви його виконання; визначити необхідний обсяг знань, умінь та навичок для виконання проєкту; скласти за допомогою педагога план роботи з реалізації творчого проєкту; визначити необхідні засоби для реалізації проєкту.

Конструкторський етап: розглянути кілька можливих варіантів виконання проєкту, обрати найбільш оптимальний з них. Зібрати та обробити інформацію з різних джерел; підготувати необхідні матеріали, обладнання та інструменти; розподілити обов'язки (для групових проєктів).

Технологічний етап: виконати проєкт з урахуванням вимог технологій та дизайну (поточний контроль та коригування діяльності вчителя); дотримуватись правил техніки безпеки.

Заключний етап: оцінити якість виконаної роботи (відповідність меті); попередній захист проєкту; захист проєкту перед журі (надання необхідної документації, демонстрація результатів).

Для успішної реалізації творчого проєкту необхідно:

По-перше, створити умови для самостійної творчої проєктної діяльності учнів. Вчитель має провести підготовчу роботу. Повинні бути передбачені ресурси вільного часу, щоб уникнути перевантаження учнів.

Пристаюючи до роботи, учень повинен володіти необхідними знаннями, вміннями та навичками у змістовній галузі проєкту. Йому знадобляться до певної міри сформовані специфічні вміння та навички для самостійної роботи. Нові ЗУН вчитель може надати під час проєкту у дуже незначному обсязі і лише за їх необхідністю.

По-друге, кожен проєкт має бути забезпечений усім необхідним. Матеріально-технічне та навчально-методичне обладнання, кадрове забезпечення (додатково залучені учасники, спеціалісти), інформаційні (каталоги, бібліотеки, Інтернет, відео матеріали) та інформаційно-технологічні ресурси (комп'ютери та інше програмне забезпечення), організаційне забезпечення (спеціальний розклад занять, аудиторій, роботи бібліотеки, виходу до Інтернету). Проєктна діяльність учнів спонукає до організації інформаційного простору ЗЗСО. Недостатнє забезпечення проєктної діяльності може перекреслити всі очікувані позитивні результати.

По-третє, зацікавити учнів у роботі на проєктом. Необхідна мотивація, що буде надавати джерело енергії для самостійної діяльності та творчої активності учнів початкових класів. Для цього потрібно педагогічно правильно зробити «занурення» в творчий проєкт, зацікавити проблемою, перспективою практичної та соціальної користі. Важливо пам'ятати, що завдання проєкту мають відповідати віку учнів. Забезпечувати інтерес до роботи та посильність завдань. Іноді підвищена самооцінка можливостей учнів призводить до вибору досить складних проєктів. Такий проєкт є не більш ніж уявною метою.

Вчитель при реалізації проєкту має допомогти учням: отримати різноманітні матеріали, довідники, інформацію, інструменти тощо; обговорити способи подолання труднощів шляхом непрямих питань; обговорити та схвалити різні фази самостійної діяльності; навчити коротко записувати результати своєї діяльності; надати чіткий аналіз виконаного проєкту.

Підбивати підсумки слід не лише наприкінці роботи, а й у будь-який момент. Найкраща форма проведення аналізу – неофіційна бесіда, в процесі якої учитель та учень вільно висловлюють свої думки. Жива участь та зацікавленість учителя в тому, щоб учні правильно виконали свій проєкт.

Окрім реалізації проєктної діяльності ефективною вправою для розвитку креативності є вправа «Творець».

*Вправа «Творець».* Мета: формування творчості.

Завдання: учитель заздалегідь готує необхідні атрибути - ватмани, картинки, наклейки, шматочки тканини та інші предмети, що можуть використовуватись для декору картини. Усі учасники збираються навколо столу та створюють спільну роботу на задану тему («Дружний колектив», «Один за всіх...», «Я герой» тощо).

Результат: спільна творчість допомагає згуртуватись, реалізувати свої творчі здібності. Учням необхідно прислухатися один до одного, шукати компромісні рішення для створення цілісної та гармонійної картини.

Під час вправи учні повинні шанобливо ставитись до всіх членів групи. Неприпустимо перебивати та ображати інших, висміювати чужу думку, згадувати про учасників у третій особі.

У результаті очікується: оптимізація відносин усередині колективу; розвиток вміння діяти спільно; можливість грамотного виходу з конфліктних ситуацій; високий ККД кожного учня; продуктивний робочий процес.

### **Формування кооперативних умінь (командна робота)**

Командна робота (координація) – це вміння слухати, здатність бачити єдину мету та знаходити точки дотику спільної ідеї з особистими амбіціями, готовність надавати допомогу іншим та підтримувати у складній ситуації, вміння переконувати та знаходити компроміс.

Сприятливий клімат у колективі – важливий показник успішного освітнього процесу. Від психологічного комфорту безпосередньо залежить результат спільної праці, тому завданням педагога є організація якісної взаємодії серед учнів. У цьому можуть допомогти вправи, спрямовані на згуртування колективу. Використані нами в освітньому процесі початкової школи вправи представимо нижче.

*Вправа №1. Мета: зняття напруги*

Правила: вчитель задає рахунок; якщо обидва члени команди називають цифру разом, рахунок починається спочатку; розмовляти заборонено; допустиме використання міміки, жестів; для ускладнення завдання необхідно, щоб учасники заплющили очі.

Результат: під час вправи учні змушені передбачати дії один одного, звертати увагу на невербальні звернення, манери. Наприкінці завдання гравці обговорюють підсумки та основні проблеми, що перешкоджають виконанню завдання.

*Вправа №2. Мета: встановлення контакту*

Завдання: Вчитель обирає пісню, слова якої знають усі учні. Кожен учень по черзі говорить наступне слово у пісні слідом за попереднім учасником за годинниковою або проти годинникової стрілки. У разі збою або помилки у слові одного з учасників, пісня починається спочатку.

*Вправа №3. Мета: побудова фігури*

Завдання: всі учасники стають у коло, заплющують очі. Вони мають скласти будь-яку задану фігуру (квадрат, трикутник тощо).

Результат: як правило, виконання завдання супроводжується суєтою та суперечками. Це відбувається доти, доки не буде виявлено лідера гри, який розставить учасників.

Після того, як завдання буде виконано, учні повинні відповісти на запитання, впевнені Чи вони в тому, що фігура рівна. Розплющувати очі не можна доти, доки вся команда не буде переконана у перемозі. Після закінчення гри влаштовується обговорення, головна мета якого з'ясувати варіанти швидшого та якіснішого проходження випробування.

#### Вправа №4. Мета: близьке знайомство

Завдання: учні встають у ряд за зростом. За командою вчителя всі перешиковуються у заданому порядку. Рухи здійснюються мовчки.

Перестановка відбувається за такими параметрами:

- за першою літерою імені, прізвища або по-батькові (в алфавітному порядку);
- за кольором волосся (від світлого відтінку до темнішого);
- за місяцем народження;
- за віком.

Результат: члени команди вчяться взаємодії та розуміння, більше дізнаються один про одного. Учні знаходять схожі риси з іншими однокласниками, що сприяє розвитку особистої симпатії.

#### Вправа № 5. Мета: загальна справа

Завдання: всі учні об'єднуються в пари та беруться за руки з партнером. Вільними руками (в одного з пари це ліва рука, а в іншого – права) необхідно упакувати подарунки: обгорнути папером, зав'язати бант. Конкурс на швидкість та якість виконання.

Результат: для перемоги учні повинні розуміти один одного з півслова, жесту, погляду. Змагальний дух покращує відносини та сприяє згуртуванню учнівського колективу.

Не розраховуйте, що під час виконання вправ у здобувачів початкової освіти остаточно сформуються навички *soft skills*. Навичка з'явиться тільки тоді, коли учні будуть застосовувати на практиці те, що опанували через зазначені методи, прийоми та вправи.